

Robert Saudek — intelektuál ve spárech válečné propagandy*

Barbara Köpplová

ROBERT SAUDEK — AN INTELLECTUAL STRUGGLING WITH WAR PROPAGANDA

The text traces Saudek's activities during his stay in the Netherlands, from 1915 to 1921. For most of this period Saudek cooperated with the Austro-Hungarian embassy in The Hague and ran his own correspondence office. At the same time, he worked for the Hollandsch Nieuwsbureau (HNB), an outwardly neutral news agency founded with considerable help of the German embassy in The Hague. Robert Saudek succeeded in convincing the diplomats in The Hague and the Viennese authorities that he was the real owner of the HNB agency.

KEYWORDS:

Robert Saudek; Hollandsch Nieuwsbureau; Willem Nevens

Robert Saudek (1880–1935) je dnes již pozapomenutým literátem konce 19. a první poloviny 20. století. Byl autorem několika psychologizujících románů a divadelních her, které měly v českém prostředí poněkud rozpačitý ohlas a rezonovaly spíše v zahraničí — v Německu, Holandsku či Belgii. Mluvil a psal česky, německy, holandsky, francouzsky a anglicky a na konci Belle Époque odpovídal typu kosmopolitního intelektuála, který byl právě tak doma v Paříži jako v Londýně či Berlíně. V době, kdy cestování mimo Evropu ještě bylo dobrodružstvím, navštívil Turecko, Indii, Japonsko, holandské koloniální državy v Indonésii a procestoval celou Evropu. V roce 1903 se usadil v Berlíně a jeho slibnou publicistickou, literární a dramatickou kariéru přerušila až první světová válka. Vrcholem vzestupu v Berlíně byla pozice obchodního ředitele mondénního divadla Am Nollendorfplatz, hojně navštěvovaného tehdejšími společenskými elitami a řadou celebrit.

Válečnická euforie spojená s vyhlášením války donutila Roberta Saudeka odejít za blížie nevyjasněných okolností z Berlína a vrátit se domů do rodného Kolína. Zjevně netoužil vyznamenat se na válečném poli a rozhodl se vyhnout povolávacímu rozkazu odjezdem do neutrálního Holandska. Nechtěl však za sebou pálit mosty. Superarbitrace z 21. dubna 1915 mu zajistila možnost navázat kontakt s rakousko-uherským vyslanectvím v Haagu a případně i bezpečný návrat do Rakouska. Za daných válečných poměrů neskýtala literární ani dramatická činnost záruku slušné existence. Zbývala publicistika a žurnalistika. Robert Saudek se tedy rozhodl podílet se po zbytek války na zpravodajském a propagandistickém úsilí Centrálních mocností. O jeho působení svědčí dokumenty zachované ve vídeňském státním archivu (Haus-

---

* Za řadu dalších doplňujících zjištění vděčím rešerši, kterou ve vídeňském archivu provedl Dr. Theodor Venus, jemuž děkuji za nezištnou spolupráci. Poděkování patří rovněž profesorovi Joanu Hemelsovi, který se dlouhodobě věnuje Saudekově osobnosti. Další zjištění vyplývají z vlastního studia vídeňských a berlínských archivů.

Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des Äußern, dále OE HHStA, MdÄ) a berlínském archivu ministerstva zahraničí (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes — dále PA AA), které názorně ilustrují dilemata a obtíže intelektuála lapeného do osidel válečné propagandy.

V OSIDLECH VÁLEČNÉ PROPAGANDY

Po návratu z Berlína musel Saudek počítat s tím, že bude dříve nebo později povolán do armády a bude muset nastoupit vojenskou službu. To se také 10. února 1915 stalo a Saudek byl v Mladé Boleslavi odveden.¹ Počátkem března 1915 poslal sestře Gize fotografii, na níž pózuje v uniformě jednoročního dobrovolníka. Zjevně však do armády nechtěl a podle všeho podal žádost o přezkum nebo alespoň o odklad. O tři neděle později, 21. března 1915, byl skutečně „beurlabt“ (zproštěn služby) a získal odklad nástupu služby. Stále však neměl jistotu, že se vojenské službě vyhne.

Rozhodl se tedy pro razantní řešení a odjel do Holandska. Týden před definitivní superarbitrací dorazil do Gravenhade (dnes součást Haagu). Do matriky obyvatel obce byl Saudek zapsán 30. 4. 1915 jako žurnalista původem z Berlína a dopisovatel několika zahraničních listů. Podle Hemelse šlo o *Prager Tagblatt*, Theodor Venus zmiňuje *Pester Lloyd* a *Berliner Lokalanzeiger*.²

Útočiště v Holandsku bylo promyšlenou volbou. V neutrální zemi se Saudek mohl případně vyhnout hrozbě povolávacího rozkazu a v Holandsku byla silná německá komunita, do níž bylo možné se zařadit a využít dřívejší kontakty z Berlína. Saudek navíc nepřicházel s holýma rukama jako zcela neznámý uprchlík. V žurnalistických kruzích si ho jeho noví krajané mohli pamatovat jako autora řady cestopisných fejetonů, mimo jiné z Holandské východní Indie. Vzdělané a na Německo orientované kulturní publikum nejspíš znalo jeho dramatickou a románovou tvorbu z předchozích let.³ Pokud tedy byl odchod do Holandska útekem před vojenskou povinností, byl to pečlivě rozmyšlený únik. Saudek se v novém působišti rychle adaptoval, dokázal navázat užitečné kontakty nejen v redakcích novin, ale zřejmě i v obchodních kruzích a uměl uplatnit svoji pověst publicisty i zdatného obchodníka.

1 VÚA-VHA Praha, f. Sbírka kmenových listů, Vojenský kmenový list NN, Vojenský kmenový list R. Saudka.

2 Joan HEMELS, *Robert Saudek. Een gewiekste kameleon op het Haagse parket, 1915–1918*, *De Moderne Tijd* 7, 2023, č. 4, s. 363–394.

3 *Het Vaderland* z 6. července 1909 informoval, že nová komedie *Kavaliere* od Lothara a Saudka bude uvedena v nové sezoně v Neues Schauspielhaus v Berlíně a v Thalia Theater v Hamburku. Na konci titulní strany listu *De Telegraaf* z 2. září 1910 začínal Saudkův první román na pokračování *Käte*. Vystupuje v něm „konzul Saudek“. Holandská východní Indie byla dost daleko na to, aby *Käte* začal vycházet také jako seriál v *Preanger-Bode* (od 7. prosince 1910). Literární zpráva *Ein Bummel durch Java* se objevuje v *Batiavaasch Nieuwsblad* z 21. února 1914. Zajímavá je vedlejší poznámka redaktora, že Saudek se záslužně zasadil o cizinecký ruch. *De Telegraaf* informuje 30. května 1914 o tom, že Saudek byl jmenován ředitelem Theater am Nollendorfplatz. J. HEMELS, *Robert Saudek*, s. 366.

Nevíme, jaké finanční prostředky tehdy měl Saudek k dispozici, ale nezdá se, že by strádal, a holandské úřady s jeho finančním statutem neměly problém. Na druhou stranu zřejmě není opodstatněná Hemelsova hypotéza, že Saudek na cestu do Holandska „dostal balík peněz“ od rakouských úřadů,⁴ jinými slovy, že do Holandska přicestoval jako tajný agent. To by sice vysvětlovalo, jak se mu během několika týdnů podařilo okouzlit rakouského vyslance v Haagu barona Giskru⁵ natolik, aby ve Vídni opakovaně zasahoval v jeho prospěch, ale současně to je v příkrém rozporu se Saudkovým dalším a přinejmenším překvapivým krokem. Superarbitrace mu zajistila možnost bezpečného návratu do Rakouska-Uherska a Saudek ji obratem využil k podání žádosti o přidělení ke Kriegspressequartieru (Válečný tiskový stan, dále KPQ) ve funkci korespondenta holandských listů *Nieuwe Rotterdamsche Courant* a *Nieuwe Courant*.⁶

Představa, že by se agent vybavený prostředky z tajných rakouských fondů svévolně rozhodl rezignovat na zadané úkoly a místo toho požádal o přidělení k rakouskému KPQ, prostě není reálná. Saudek svoji žádost⁷ podepřel i doporučením státního podsekretáře německého ministerstva zahraničí Arthura Zimmermanna.⁸ Později si měl uvědomit, že mu přímluva z německé strany spíše uškodila, ale je těžko představitelné, že by státní podsekretář německého ministerstva zahraničí poskytl osobní doporučení obyčejnému žurnalistovi. Doporučení muselo reflektovat Saudkovo dřívější společenské postavení v Berlíně a známost s von Zimmermannem.

Saudek se o přidělení k rakouskému Kriegspressequartieru usilovně snažil až do srpna 1915. Vydal se kvůli tomu osobně do Vídně a na svůj záměr definitivně rezignoval až na podzim téhož roku. Dokládá to poměrně obsáhlá korespondence rakouského vyslance v Haagu barona Giskry s vedoucím Literarisches Bureau Oskarem von Montlongem⁹ a dalšími rakouskými činiteli.¹⁰ Ministr zahraničních věcí Burian však

4 TÝŽ, *Een journalistiek geheim ontsluiterd. De Dubbelmonarchie en een geval van dubbele moraal in de Nederlandse pers tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Antwerpen 2010, s. 53.

5 Karl von Giskra (1864–1919). V rakouských diplomatických službách od roku 1889. Působil na vyslanectvích ve Washingtonu, Bukurešti a Bernu. Byl vyslancem v Chile a Mexiku. Během první světové války byl vyslancem v Holandsku. V roce 1917 byl odvolán ze zdravotních důvodů.

6 Vztahy s oběma listy Saudek rozvíjel i později. V *Nieuwe Courant* vycházel pod názvem *Levenkust* od 15. srpna 1916 jeho román *Eine heilige und zwei Sünder* z roku 1912, zatímco *Nieuwe Rotterdamsche Courant* začal 4. prosince 1916 uveřejňovat na pokračování Saudkův román *De Mikado*.

7 OE HHStA, MdÄ, Presseleitung (dále PL) Akten, Presseleitung, Literarisches Büro, kart. 90, dopis v. Giskry v. Montlongovi z 6. 8. 1915.

8 Arthur Zimmermann (1864–1940). Německý diplomat, v letech 1911–1916 státní podsekretář ministerstva zahraničních věcí. 1916 státní sekretář a zástupce říšského kancléře pro zahraniční věci.

9 Oskar von Montlong (1874–1932). Po studiu Tereziánské akademie a práv působil v diplomatických službách. V letech 1913–1917 vedoucí tiskového oddělení ministerstva zahraničí (Literarisches Bureau).

10 OE HHStA, MdÄ, PL Akten, Presseleitung, Literarisches Büro, kart. 90, čj. 1020/5 1915, telegram v. Giskry v. Montlongovi ze 17. 5. 1915 a soukromý dopis v. Giskry v. Montlongovi z 6. 8. 1915.

Saudkovu žádost zamítl a na věci nic nezměnila ani Saudkova osobní intervence u vedoucího Literarisches Bureau von Montlonga.

Baron Giskra se k záležitosti vrátil počátkem srpna 1915 v přísně důvěrné zprávě von Montlongovi (8. 8. 1915). Sdělil mu, že Saudek se domnívá, že mu ve Vídni uškodilo doporučení německého ministerstva zahraničí, a naznačil, že je sám nepovažuje za šťastné.¹¹ Přesto byl přesvědčen, že by Saudkovo zařazení do KPQ, tentokrát v zastoupení listů *Allgemeine Handelsblad* a *Nieuwe Courant*, „nesporně bylo v zájmu Rakouska“.

Saudek podle barona Giskry v Haagu spolupracoval se zpravodajskou agenturou Bureau Courier,¹² provozoval vlastní korespondenční kancelář a vydatně zásoboval rakouské vyslanectví zprávami, které procházely agenturou Bureau Courier a dalšími zdroji. Koncem léta 1915 však Saudek zřejmě pochopil, že jeho snaha o přidělení ke KPQ je marná, a začal se plně věnovat projektu Hollandsch Nieuwsbureau, který si později zcela přivlastnil.

HOLLANDSCH NIEUWSBUREAU

Willem Nevens se možností založit holandskou zpravodajskou agenturu zabýval od samotného počátku roku 1915, tedy ještě před Saudkovým příchodem do Holandska. Svůj projekt zjevně konzultoval s řadou osobností žurnalistické a zpravodajské scény. 21. února 1915 poslal obsáhlý dopis dr. Gargasovi¹³ a vylíčil v něm vlastní motivy k založení zamýšlené zpravodajské agentury i její hlavní organizační obrysy.¹⁴

Neskrýval, že jeho projekt je veden mimo jiné i finančními a obchodními zájmy, ale zdůraznil, že mu v první řadě jde o prospěch Německa a vyšší účinnost jeho propagandistického působení v Holandsku. Představoval si, že založí prvotřídní zpravodajskou agenturu, která by alespoň dílčím způsobem mohla konkurovat velkým hráčům, jako byl Reuters, Havas či Wolff Telegraphen Bureau (WTB), i menším zpravodajským kancelářím a agenturám pracujícím v německém zájmu. Nová agentura měla mít dvojí funkci: měla se primárně zaměřovat na potřeby domácího tiskového

11 V citovaném dopisu v. Montlongovi z 6. 8. 1915 v. Giskra uvedl na okraj Saudkova doporučení: „Ani já nechápu, proč se [Saudek] vybalil doporučujícím dopisem od Zimmerman- na.“

12 Z dubna 1915 je zachována obálka dopisu adresovaného Robertu Saudkovi v Bureau Deutsche Kurier, Bezuidenhout 171, PA AA, R 122716, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, Den Haag, 266.

13 Dr. Sigismund/Zygmund Gargas (1876–1948). Polský ekonom a sociolog, původně advokát a poradce rakouského ministerstva obchodu ve Vídni. Po přesídlení do Berlína byl poradcem Říšského svazu průmyslu. Během první světové války působil v HST při německém vyslanectví v Haagu, kde vedl Polnisches Pressebüro. Po válce byl v roce 1922 odsouzen v tzv. Fechenbachově procesu do vězení za velezradu. Max HIRSCHBERG, *Jude und Demokratie. Erinnerungen eines Münchener Rechtsanwalts 1883 bis 1939*, ed. Reinhard Weber, Berlin 2015, s. 171.

14 PA AA, R 122716, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, Den Haag, dopis W. Nevense dr. Gargasovi z 21. 2. 1915.

trhu, ale působit také na zahraniční, především německé a rakousko-uherské listy a také na tisk dohodových států. Na rozdíl od propagandisticky orientovaných, a tudíž předpojatých agentur, které své zprávy poskytovaly odběratelům z velké části zdarma, měl být nový podnik postaven na zdravém komerčním základu a svoje zpravodajství měl abonentům prodávat.

Nevens si uvědomoval obtíže spojené s etablováním podobné agentury, především kapitálovou náročnost takového podniku, a neměl malé ambice, pokud šlo o organizační a personální zajištění jeho chodu. Potřebný základní kapitál odhadoval na 150 000 guldenů a nešetřil ani v nárocích na personální zabezpečení agentury. Náklady na telegrafické spojení do Německa a Rakouska-Uherska odhadoval na 5000 guldenů měsíčně bez nákladů na distribuci zpravodajství.¹⁵

Odhlédneme-li od drobných formulačních odchylek a absence kritiky běžné praxe podplácení jednotlivých novinářů a redakcí, představuje Nevensův projekt v kostce celou filozofii propagandistické podpory Centrálních mocností a struktury pozdější agentury Hollandsch Nieuwsbureau, jak je Saudek později líčil ve svých exposé zasílaných do Vídně. Na tomto místě je nutné znovu zdůraznit, že Nevensův dopis dr. Gargasovi byl datován 21. února 1915, takže svůj projekt zpravodajské agentury musel mít Nevens hotový již před Saudkovým příjezdem do Holandska.

Nevens nezůstal jen u úvah o založení vlastního podniku, ale snažil se získat finanční podporu a zájemce o vstup do zamýšlené agentury. Není jasné, jak moc se mu to dařilo, ale jistě víme, že německá korespondenční kancelář Bureau Courier (v níž v Haagu působil i Robert Saudek) do začátku Nevensova podniku vložila 10 000 guldenů.¹⁶

Dr. Gargas si ovšem Nevensův projekt nenechal pro sebe a dal o něm vědět vedoucímu Hilfsstelle (dále HST) při německém vyslanectví, dr. Wichertovi,¹⁷ který okamžitě rozpoznal potenciál zdánlivě neutrální zpravodajské agentury pro manipulování holandským, ale také zahraničním tiskem.¹⁸ V dnešní terminologii mělo být HNB „trollí farmou“ a cíleně šířit „fake news“ v zájmu Německa. Kolem

15 V citovaném dopisu Dr. Gargasovi W. Nevens 21. 2. 1915 psal: „Pro [zajištění] služby bude potřeba přinejmenším 8 lidí. Vedle toho ještě administrátor, písař na stroji atd. Celkem půjde zhruba o dvacet pracovníků, z toho dvanáct musí mít roční plat přinejmenším 3000 guldenů. Platy ostatních se budou pohybovat v rozmezí 1200–1500 guldenů za rok. Když se přičtou cestovní výdaje, musí se počítat s měsíčními náklady cca 60 000 guldenů. Dále bude potřeba zajistit korespondenty, obchodní zástupce atd. Suma sumárum odhaduji, že pokud by podnik měl být skutečně prvotřídní, bude nezbytné mít do začátku k dispozici asi 150 000 guldenů [...]“

16 Srov. PA AA, R 122716, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, Den Haag, 266, telegram č. 435 zaslaný 10. 8. 1915 německým vyslancem v Haagu v. Kühlmannem v. Radowitzovi z ministerstva zahraničí.

17 Dr. Friedrich Karl Adolf Wichert (1878–1951). Německý uměnovědec a diplomat, ředitel Kunsthalle v Mannheimu. V období první světové války vedl tiskovou službu při německém vyslanectví v Haagu.

18 Dr. Wichert vypracoval již počátkem března 1915 pro centrálu Auslandsdienst zprávu o založení korespondenční kanceláře v Holandsku. Centrála následně informovala o zprávě dr. Wicherta vyslance v. Mumma z ministerstva zahraničí. PA AA, R 122716, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, Den Haag.

Nevensova nápadu se následně rozběhla řada tajných jednání, vedených s cílem utajit příští vazbu nové agentury na říšsko-německé instituce a využít ji plně pro německou propagandu.

Dr. Wichert měl jasno v tom, že nová agentura musí navenek působit jako neutrální podnik, vedený a vlastněný holandským vlastníkem, a podnikl v tomto směru rozhodné kroky. Nová společnost měla být založena čistě holandským kapitálem, ovšem s tím, že německé vyslanectví si vzápětí zajistí kontrolu odkupem podílů. Tato finanční operace si však vyžádala určitý čas a byla dokončena až v roce 1916.

Nevensova iniciativa měla úspěch a 13. července 1915 vyšlo v *Nederlandsche Staatscourant* oznámení, že Nevens společně s panem Willemem Coopsem založil společnost s omezeným ručením pod názvem Hollandsch Nieuwsbureau.¹⁹ Německé vyslanectví mezitím společně s Nevensem dále pracovalo na řešení právních a technických náležitostí činnosti nově ustavené společnosti tak, aby mohla začít prakticky fungovat od 1. 8. 1915.

O měsíc později telegrafoval vyslanec von Kühlmann²⁰ von Radowitzovi,²¹ že se mu po zdoluhavých jednáních se zakladateli korespondenční kanceláře podařilo dospět k dohodě o financování HNB. Subvence pro první rok počínaje 1. srpnem 1915 měla činit 15 000 guldenů, pro druhý obchodní rok 5000 guldenů a v dalších třech letech 2000 guldenů za rok.²² Bylo to méně, než si Nevens představoval ve svém původním projektu, ale pro rozjezd společnosti to zřejmě stačilo. Současně se řešil odkup podílů/akcií tak, aby byla zajištěna německá kontrola nad společností.²³

Nevens se koncem srpna 1915 písemně obrátil na rakouské vyslanectví v Haagu a informoval je o založení Hollandsch Nieuwsbureau, principech jeho působení, dosavadní činnosti a záměrech.²⁴ Zdůraznil, že jeho kancelář zamýšlí přinášet také vlastní, původní zprávy, a požádal vyslance o laskavé sdělení, jaký druh zpráv předávaných holandskému a případně i přímo zahraničnímu tisku má pro něj význam. Poněkud krypticky tak vyjádřil ochotu Hollandsch Nieuwsbureau působit rovněž v zájmu Rakouska-Uherska.

¹⁹ J. HEMELS, *Robert Saudek*, s. 371.

²⁰ Richard von Kühlmann (1873–1948). Německý diplomat, působil v Teheránu, Londýně, Konstantinopoli a Washingtonu. Od roku 1915 německý vyslanec v Haagu. V roce 1917 byl jmenován státním sekretářem a zástupcem říšského kancléře pro zahraniční věci.

²¹ Wilhelm von Radowitz (1874–1939). V německých diplomatických službách působil v Peking, Madridu, Washingtonu, Kodani a Tokyu. Od roku 1914 vedl politické oddělení (IA) ministerstva zahraničních věcí. Od roku 1917 státní podsekretář, vedoucí zpravodajského (IV) oddělení říšského ministerstva zahraničních věcí.

²² PA AA, R 122716, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, telegram v. Kühlmanna v. Radowitzovi z 25. 8. 1915.

²³ 28. 4. 1916 žádal vyslanec v. Kühlmann říšského kancléře v. Bethmanna-Holwega o souhlas s postupem Deutsche Bank ve věci garancí dohodnutých s O. Horstmannem. Tamtéž, Hollandsch Nieuwsbureau, zpráva A 588.

²⁴ OE HHStA, MdÄ, Gesandtschaftsarchiv Den Haag, Administrative Akten, Pressean gelegenheiten 1914/1915, dopis W. Nevense rakouskému vyslanci v Haagu v. Giskrovi z 30. 8. 1915.

Baron Giskra Nevensovi zdvořile poděkoval,²⁵ ale nová zpravodajská kancelář na něj zřejmě velký dojem neudělala. O jejím založení informoval vyslanec ministerstvo zahraničí až o několik týdnů později, nedochovaným telegramem č. 443. Mezitím se však uzavřela záležitost Saudkovy žádosti o přijetí do KPQ. 20. září 1915 sděloval baron Giskra von Montlongovi, že se „záležitost vyřešila sama od sebe. Saudek už o své žádosti nemluví, pracuje jako člen zde založené korespondenční kanceláře, filiálky berlínského ‚Bureau Courier‘ a pilně mě zásobuje zprávami, dříve, než se dostanou do tisku“.²⁶

Zatímco rakousko-uherské vyslanectví zpočátku nejevilo o Hollandsch Nieuwsbureau velký zájem, německé vyslanectví a jeho HST překypovalo aktivitou. 24. září dr. Wichert oznámil von Radowitzovi, že generální štáb povolil telefonické spojení HNB s *Frankfurter Zeitung*, ale upozornil současně, že telefonickou linku provázejí technické problémy a *Frankfurter Zeitung* není dostatečně aktivní.²⁷ O den později von Radowitz oznámil vyslanci von Kühlmannovi dohodu s M. Erzbergerem,²⁸ že od 1. října 1915 přestane dodávat své zprávy holandskému tisku a uvolní tak prostor pro HNB.

Názor rakouského vyslanectví a osobně barona Giskry na HNB se během října 1915, nepochybně pod Saudkovým vlivem, výrazně změnil. 8. listopadu poslal vyslanec von Montlongovi soukromý dopis,²⁹ v němž zopakoval svoji zprávu o existenci HNB a Saudkovy náměty na její činnost považoval za „slibné“. Do přílohy přidal obsáhlou studii o „Zápasu německé a anglické vlády o neutrální tisk“. Příloha není datována ani podepsána, ale není pochyb o tom, že ji sepsal Robert Saudek. Studie se přes všechnu loajalitu k oběma Centrálním mocnostem nesla v kritickém tónu. Saudek vypočítal všechny omyly německé vlády a jejího ministerstva zahraničí v komunikaci s veřejností v neutrálních zemích a s jejím tiskem, především tendenčnost předávaných zpráv, nepochopení jejich žurnalistické hodnoty, nedostatek ohledu na národní povahu Holanďanů, neúčinnost proněmeckých proklamací představitelů německé kultury a vědy. Navíc se podle jeho názoru německá vláda a její ministerstvo zahraničí nešikovně snažily korumpovat jednotlivé novináře i celé redakce. To všechno na začátku války vedlo k nevráživosti holandského tisku vůči Německu.

Saudek byl evidentně informovaný o vývoji organizace německé propagandy. Zmínil kritiku německého ministerstva zahraniční ze strany říšského sněmu i části

25 OE HHStA, MdÄ, PL Akten, Presseleitung, Literarisches Büro, kart. 90, odpověď barona v. Giskry na dopis W. Nevense z 5. 9. 1915.

26 Tamtéž, kart. 90, dopis v. Giskry v. Montlongovi z 20. 9. 1915.

27 PA AA, R 122716, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, informace dr. Wicherta pro v. Radowitz z 25. 9. 1915.

28 Matthias Erzberger (1875–1921). Centristický německý politik a publicista. Na počátku první světové války byl pověřen organizováním německé propagandy v neutrálních zemích a inicioval založení několika korespondenčních agentur. Podílel se i na formulování německých válečných cílů. Jeho původně anexionistické postoje se změnily v roce 1917. V listopadu 1918 Erzberger podepsal mírovou dohodu. V roce 1919 vstoupil do první vlády Výmarské republiky, byl vicekancléřem a ministrem financí. Stal se předmětem nenávislné kampaně a v roce 1921 byl nacionalisty zavražděn.

29 OE HHStA, MdÄ, PL Akten, Presseleitung, Literarisches Büro, kart. 90, soukromý dopis v. Giskry v. Montlongovi z 8. 11. 1915 + dvě přílohy.

tisku a s uznáním komentoval „skvělý šachový tah“, kterým německé ministerstvo zahraničí přesunulo odpovědnost za řízení německé propagandy v zahraničí na poslance, především na Matthiase Erzbergera.

Saudek neskrýval obdiv ke schopnosti německých úřadů poučit se z vlastních chyb při působení na holandskou veřejnost a upozornil na obrat k lepšímu po nástupu vyslance von Kühlmanna. Zdá se však, že v této části svého rozboru vycházel spíše z informací dostupných v okruhu konzula Cremera³⁰ než z osobní znalosti interních poměrů na německém vyslanectví. O existenci HST, jejích diverzifikovaných postupech a důsledných analýzách holandského tisku na vyslanectví v Haagu buď nevěděl, nebo o nich záměrně pomlčel. K výrazným úspěchům německého snažení počítal povolení dovozu holandských novin do Belgie a ochotu naslouchat názorům holandských novinářů akreditovaných v Berlíně.

Dále se Saudek věnoval anglické propagandě. Vysvětlil její prvotní náskok i postupnou ztrátu vlivu po pokusu o korumpování holandského tisku. Britská propaganda se podle Saudkova názoru opírala o tři organizace: Uranium Steamship Line v Rotterdamu, tiskovou agenturu R. Dittmar a protiněmecky profilovanou agenturu Vas Diaz.³¹ Spíše na okraj Saudek zhodnotil i rakousko-uherskou propagandu. Konstatoval, že Rakousko-Uhersku se v holandském tisku dosud věnovala spíše jen okrajová pozornost a samotné rakousko-uherské úřady se v podstatě smířily s nepřátelsky laděnými zprávami francouzských a britských agentur o vojenském postupu a vnitřních poměrech v monarchii.

Závěrem Saudek odhadoval, že německá propaganda do listopadu 1915 víceméně vyrovnala původní náskok britského působení. Sympatie holandské veřejnosti sice byly podle jeho mínění nadále v poměru 6 ku 10 ve prospěch dohodových států, ale ve stejném poměru byly naopak sympatie holandského tisku ve prospěch Centrálních mocností. Průhledná snaha obou hlavních soupeřů na poli válečné propagandy manipulovat veřejností a korumpovat tisk neutrální země podle Saudka nakonec naučila noviny i jejich publikum určité ostražitosti a nedůvěře ke zdrojům zpráv, které měly otevřený nebo špatně skrývaný vztah k vládám válčících zemí a poskytovaly redakcím svoje materiály zdarma. Zvýšila se naopak poptávka po zprávách z domácích, zaručeně neutrálních zdrojů.

Saudek tak dospěl k hlavnímu sdělení svého rozboru. Skutečně neutrálním a domácím zdrojem zpravodajství je nedávno založená společnost Hollandsch Nieuwsbureau, která by Rakousko-Uhersku mohla být v mnoha ohledech prospěšná. Ne snad tím, že by holandskému tisku předávala „oslavné články“ na monarchii, ale zprávami a žádoucími informacemi upravenými a stylizovanými tak, aby redakce holandských listů zaujaly. Potřebný obsah, délku a načasování takových publikací mohl podle jeho názoru určit pouze odborně zdatný důvěrník, který je v každodenním kontaktu

30 Karl Hubert Cremer (1858–1938). Německý exportér a konzul v Amsterdamu. V letech 1914–1916 spolupracoval s Matthiasem Erzbergerem a podílel se na válečném propagandistickém úsilí Německa.

31 Saudkovo hodnocení pochopitelně odráží dobové omezení informačních zdrojů. K britské propagandě srov. např. Michael L. SANDERS — Philip M. TAYLOR, *British Propaganda during the First World War, 1914–18*, London 1982.

s místním tiskem. Autor tohoto spisu (Saudek) by si pokládal za čest, kdyby mohl svůj rozbor podrobněji rozvést osobně.

HRA VABANK

Baron Giskra následně sdělil von Montlongovi, že se Saudek chystá do Vídně, aby s možným přínosem HNB seznámil příslušné úřady na místě. Vyslanec zjevně neměl velké iluze o reakci Literarisches Bureau, protože žádal, aby v případě, že 5. oddělení ministerstva zahraničí nebude mít o HNB zájem, doporučilo Saudka šéfovi Evidenzbureau, oberstu generálního štábu von Hranilovičovi.³²

Vedoucí Literarisches Bureau von Montlong odpověděl na Giskrův soukromý dopis 17. 11. 1915 a podle očekávání byl k Saudkovým návrhům velmi kritický. Byl přesvědčen, že se Saudek snaží získat monopolní vztah s ministerstvem zahraničí, a jeho snahu odmítl. Zdůraznil, že „veškeré zpravodajské materiály, které máme k dispozici, musí v našem vlastním zájmu odcházet do světa prostřednictvím našeho Corespondenz — Bureau a prostřednictvím našeho vlastního tisku“. Von Montlong dále vyjádřil přesvědčení, že úkolem zahraničních zpravodajských agentur má být především sledování rakouského tisku a vyhledávání cenných informací, které ještě zahraniční listy neuveřejnily. Osmi až dvanáctidenní zpoždění podobných zpráv nepovažoval za podstatné a odvolával se na zkušenost vídeňských korespondencí zabývajících se balkánským tiskem. Von Montlong tak v kostce zopakoval názory zkontrovaného Literarisches Bureau, které Rakousko-Uhersku bránily vyrovnat se s aktuálními potřebami efektivní válečné propagandy. Saudek na jeho odmítavé stanovisko reagoval nedatovaným vyjádřením, které ministerstvu zahraničí předal patrně prostřednictvím barona Giskry. V něm uvedl několik příkladů, kterými dokazoval smysluplnost spolupráce s HNB — informace o hospodářské situaci monarchie, zprávy o procesu s Kramářem ad.³³

Přes svoji averzi k Saudkovi von Montlong žádosti vyslance přece jen vyhověl a krátce informoval armádní vedení (Armee-Ober Komando, dále AOK) o existenci HNB.³⁴ Ještě před doručením odmítavého stanoviska vedoucího Literarisches Bureau však baron Giskra získal další argument pro svoje přesvědčení o významu HNB. V přísně tajném sdělení z 15. listopadu 1915 sděloval, že se Saudkovi „podařilo uzavřít jménem Hollandsch Nieuwsbureau dohodu s lordem Northcliffem, která HNB otvírá sloupe Northcliffových listů“.³⁵

Je zajímavé, že přísně tajná informace o dohodě HNB s Northcliffem, zasláná do Vídně, o dva dny předcházela stejně tajnému sdělení předanému Dr. Wichertem německému ministerstvu zahraničí v rámci zprávy o krocích, které je třeba učinit „v zájmu zlepšení zpravodajství HNB“. Dr. Wichert ve svém spisu informoval, že dohodu

32 OE HHStA, MdÄ, PL Akten, Presseleitung, Literarisches Büro, kart. 90, dopis v. Giskry v. Montlongovi z 8. 11. 1915.

33 Tamtéž, kart. 90, relace v. Giskry v. Montlongovi z 20. 11. 1915.

34 Tamtéž, kart. 90, dopis v. Montlonga AOK z 18. 11. 1915.

35 Tamtéž, kart. 90, dopis v. Giskry v. Montlongovi z 15. 11. 1915.

s Northcliffem, *Daily News* a Marconioho společností uzavřel Nevens během své obchodní cesty do Anglie.³⁶ Saudek již koncem roku 1915 evidentně musel mít v HNB prominentní postavení a vědět o Nevensových záměrech. V tomto případě si však připsal zásluhu o dohodu s Northcliffem a ve stejném duchu informoval barona Giskru, přestože realizace dohody fakticky byla Nevensovým dílem. Nelze ovšem vyloučit, že nápad byl skutečně Saudkův.

Saudek se zjevně těšil důvěře celého rakouského vyslanectví v Haagu. Svědčí o tom nejen podpora, jakou mu poskytoval baron Giskra, ale také důvěrný dopis, který von Montlongovi zaslal chargé d'affaires von Calice,³⁷ v němž zdůraznil, že Saudka není možné řadit k typu kšeftářských žurnalistů bažících po senzaci za každou cenu, ani mu připisovat snahu o získání monopolu na výlučné zprávy. „Jsem přesvědčen, že ho nejspíš vede jeho ješitnost (touha po nějakém titulu nebo vyznamenání) a vyhlídka na získání významné žurnalistické pozice v budoucnu.“³⁸ Hrabě Calice připouštěl, že Saudek může sledovat i finanční zájmy HNB, ale zdůraznil jeho oddanost Rakousko-Uhersku a užitečnost.

Naděje rakouských diplomatů v Haagu, že Evidenzbureau a vojenské kruhy ve Vídni budou k HNB a jejím službám vstřícnější, se však nenaplnily. Zástupce ministerstva zahraničí u AOK von Wiesner³⁹ sice informoval o HNB šéfa Evidenzbureau von Hraniloviče, ten však dal briskně najevo, že „rozhodně nemá v úmyslu nechat jakousi agenturu, navíc vedenou nějakým Čechem, psát články s proanglickým vyzněním. Není však proti tomu, aby se prostřednictvím této agentury publikovaly krátké zprávy.“ Je zajímavé, že na konci spisu je tužkou připsána nesouhlasná poznámka: „Saudek je sice místně příslušný do Kolína, ale svými politickými názory je stěží Čechem.“⁴⁰

Saudek se začátkem listopadu 1915 osobně vypravil do Vídně, aby svoje náměty na zvýšení efektivity rakousko-uherské propagandy představil 5. oddělení ministerstva zahraničí i zástupcům Evidenz Bureau. Při jednání s nimi vznesl i otázku možné subvence pro Hollandsch Nieuwsbureau. Neuspěl, ale jeho úsilí jen zvýšilo kredit, který měl u vyslanectví v Haagu, a svědčí také o míře jeho sebedůvěry ve vztahu k vídeňským úřadům. Jestliže se ještě v listopadu 1915 představoval pouze jako „důvěrník“, který má vliv na činnost Hollandsch Nieuwsbureau, na přelomu let 1915 a 1916 se již prohlašoval za majitele agentury. V plném rozsahu se tento posun projevil v březnu 1916.

36 PA AA, R 122716, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, informace dr. Wicherta pro vyslance v. Kühlmanna a ministerstvo zahraničí z 17. 11. 1915.

37 Franz von Calice (1875–1935). Rakousko-uherský diplomat, orientalista a egyptolog. V letech první světové války působil jako chargé d'affaires rakouského vyslanectví v Haagu.

38 OE HHStA, MdÄ, PL Akten, Presseleitung, Literarisches Büro, kart. 90, Gz. 1324/5, 1915, dopis v. Calice v. Montlongovi z 25. 11. 1915.

39 Friedrich von Wiesner (1851–1951). Od roku 1911 sekční šéf v ministerstvu zahraničních věcí. V roce 1914 vedl zvláštní komisi pro vyšetření sarajevského atentátu. V letech 1914–1917 zástupce ministerstva zahraničí u vrchního velení armády. 1917 byl jmenován vedoucím tiskového oddělení ministerstva zahraničních věcí, kde nahradil v. Montlonga.

40 OE HHStA, MdÄ, PL Akten, Presseleitung, Literarisches Büro, kart. 90, Gz. 1329/5, 1915, v. Wiesner v. Burianovi, 24. 11. 1915.

Baron Giskra byl v březnu 1916 ve Vídni a dlouze mluvil s von Montlongem o Saudkovi a „jeho“ agentuře. Nato poslal von Montlongovi dopis se dvěma přílohami, v nichž shrnul informace o HNB a dal Saudkovi možnost popsat jeho činnost. V první příloze se o HNB říká: „Hollandsch Nieuwsbureau je z právního hlediska společností s ručením omezeným a její podíly toho času formálně patří řediteli Nevensovi. **Jejich skutečným vlastníkem je však pan Saudek, ale o jeho vztahu k agentuře nikdo, kromě k. u k. vyslanectví, neví (ani Němci). Navenek je pan Saudek pouhým abonentem Nieuwsbureau** [ozn. BK].“⁴¹ Vyslanec dále uvedl seznam listů a novinových skupin, které odebírají zpravodajství HNB, s doplňkem, že *Rotterdamsche Courant* a *Handelsblad* by si předplatily zprávy, pokud by služby HNB zahrnovaly i obchodní zpravodajství. V této souvislosti uvedl, že „Saudek se tím v současné době zabývá a jedná v tomto ohledu s různými bankami“. Tato informace je ovšem v rozporu s tvrzením v prvním bodu přílohy, že navenek je Saudek jen abonentem HNB. Jako pouhý abonent by stěží mohl za společnost jednat ve finančních záležitostech.

V dalších bodech přílohy baron Giskra rozvedl skutečnosti, které podtrhovaly význam HNB — spojení s Hearstovým koncernem a Wireless Press, odběr anglické služby HNB říšskými listy *Frankfurter Zeitung* a *Kölnische Zeitung*. Podstatné však bylo, že Saudek byl v diplomatické relaci označen za majitele HNB a v rakouských kruzích o tom nadále nikdo nepochyboval. Jeho tvrzení se prostě bona fide přijalo a dále určovalo jeho pozici ve vztahu k vyslanectví i vídeňským úřadům.

Riziko, že by jeho tvrzení o vlastnictví HNB někdo zpochybnil, Saudek zřejmě nebral vážně. Mezi zastupitelskými úřady císařského Německa a duální monarchie rozhodně nebyly srdečné ani důvěrné vztahy. Německé vyslanectví hledělo na Rakousko-Uhersko a jeho aktivity svrchu. Rakouské vyslanectví naopak sledovalo německé propagandistické úsilí s žárlivou nevraživostí a nedůvěrou. Baron Giskra ve své relaci do Vídně sice zdůraznil, že Saudek je připraven, bez očekávání nějakých protislužeb, postavit celý svůj navenek neutrální zpravodajský aparát do služeb c. k. vlády, ale upozornil na riziko, že by se Saudek v důsledku nedostatečné podpory HNB a adekvátního ocenění přínosu agentury vídeňskými úřady také mohl sblížit s „Berlínem nebo Budapeští“.⁴² Bylo by proto na místě uspokojit Saudkovu ješitnost a odměnit ho nějakým čestným titulem.

Von Montlonga podobné podezření popudilo a baronu Giskrovi téměř obratem poslal dopis, v němž příkře odsoudil Saudkovu snahu vynucovat si čestný titul hrozbou, že přestane dodávat publicistické služby vyslanectví: „již jako rakouský státní příslušník by měl Saudek cítit povinnost dělat vše, co je v jeho silách,“⁴³ protože jinak by také mohl být povolán ke službě v armádě. Vedoucí Literarisches Bureau dále poněkud přezíravě zhodnotil možný přínos služeb HNB pro rakouskou vládu a vyjádřil se, že by raději rezignoval na Saudkovu spolupráci, než by se nechal vydírat. Ironicky pak požádal barona Giskru, aby jeho mínění šetrně sdělil Saudkovi.

41 OE HHStA, MdÄ, Gesandtschaftsarchiv Den Haag, Reservatakten, kart. 155, sdělení v. Giskry v. Montlongovi z 14. 3. 1916.

42 Tamtéž, kart. 155, dopis v. Giskry v. Montlongovi z 14. 3. 1916.

43 Tamtéž, kart. 155, dopis v. Montlonga v. Giskrovi, Res. Nr. 97, z 17. 3. 1916.

Montlongovy výhrady nakonec tlumočil Saudkovi *chargé d'affaires* von Calice.⁴⁴ Nezdá se, že by hrozba vojenskou službou Saudka zarazila. V rozhovoru s von Calicem rozhořčeně odmítl výtku, že by za informace poskytované vyslanectví požadoval nějaké protislužby, a byl připraven to osobně vysvětlit i von Montlongovi, pokud ho přijme během další „obchodní“ cesty do Vídně (šlo o úpravu smlouvy o obchodním zpravodajství dodávaném Saudkem, respektive HNB obchodníkům, pověřeným ministerstvem vnitra k ilegálním nákupům embargovaného zboží z Holandska). Von Montlong Saudka skutečně přijal a zřejmě si věci vyříkali. Von Montlong později psal hraběti Calicemu, že Saudek u něho byl dokonce dvakrát a během audience připustil, že vliv HNB na holandský tisk není tak obrovský, jak naznačoval, ale postupně se zvyšuje, a „pokorně, ba úpěnlivě prosil o udělení titulu vládního rady, což by se možná dalo zařídit“.⁴⁵ Podnět by ovšem musel vyjít z vyslanectví, které by zdůvodnilo Saudkovy žurnalistické a možná i obchodní zásluhy.

Odkaz na „zásluhy na poli obchodu“ je zajímavý ve světle dalšího osudu barona Giskry, který se v Holandsku zapletl do nelegálních obchodů a dodávek embargovaného zboží do Rakouska-Uherska, a byl proto v roce 1917 ze svého postu odvolán. Nelze vyloučit, že právě zde může být vysvětlení Saudkovy finanční nezávislosti, dávané někdy až okázale najevo. Informace poskytované pověřeným zástupcům rakouských firem, kteří tajně dojednávají dodávky potravinářského zboží do Rakouska-Uherska, nepochybně byly lukrativní, nemluvě o možných provizích z obou stran. Saudek při své návštěvě Vídně ovšem zjevně slevil a *chargé d'affaires* von Calice později napsal von Montlongovi, že „studená sprcha mu [Saudkovi] udělala dobře“. Otevřela se tak cesta k udělení čestného titulu.

Německé vyslanectví mezitím finalizovalo právní a obchodní podmínky činnosti HNB. Vyslanec von Kühlmann mohl počátkem dubna 1916 hlásit do Berlína, že hotové statuty *Hollandsch Nieuwsbureau* vyžadují již jen drobné a nepodstatné změny. Zbylá, neméně delikátní část transakce — převedení majoritního podílu/akcií do vlastnictví německého vyslanectví — se uzavřela až na konci roku 1916, kdy již von Kühlmann vystřídal na postu vyslance von Rosen.⁴⁶

Převod majoritního balíku podílů/akcií HNB do německého vlastnictví byl delikátní finanční operací, protože musel proběhnout pomocí holandských prostředníků a konečný majitel musel zůstat v přísné anonymitě.⁴⁷ Řešením nakonec byla směna

⁴⁴ Tamtéž, kart. 155, dopis v. Calice v. Montlongovi z 27. 3. 1916.

⁴⁵ Tamtéž, kart. 155, dopis v. Montlonga v. Caliceovi z 31. 3. 1916.

⁴⁶ Friedrich von Rosen (1856–1935). Německý diplomat, od 20. 10. 1916 vyslanec v Holandsku. V roce 1921 se stal ministrem zahraničních věcí Výmarské republiky.

⁴⁷ Podle nedatované zprávy pro nového německého vyslance v. Rosena nakoupilo vyslanectví 5% holandské státní dluhopisy v nominální hodnotě 25 000 fl. a předalo je O. Horstmannovi, který je obratem deponoval u rotterdamského notáře, působícího jako správce majetku *Hollandsch Nieuwsbureau*. Dluhopisy byly zálohové platby pro HNB ve výši 25 000 fl. Horstmann současně deponoval na vyslanectví 50 akcií/podílů v hodnotě 50 000 guldenů. Akcie 1–24 byly vystaveny na Nevensovo jméno, akcie 25–50 byly na doručitele. 29. 12. 1916 Nevens převzal svoje akcie a bylo mu vyplaceno 25 000 fl. 26 akcií na doručitele, zaručujících německý majoritní podíl v HNB, bylo uloženo na vyslanectví

tajně nakoupených holandských státních dluhopisů za akcie HNB. Kvůli utajení předal von Kühlmann potřebné doklady von Radowitzovi soukromým dopisem a na konci svého psaní poznamenal: „V těchto záležitostech vše závisí na utajení. Sebelepší indiskrece může poslat slušné peníze a spoustu úsilí k čertu.“⁴⁸ Podobné starosti Vídeň neměla a Saudek ji s interními organizačními ani finančními problémy agentury nezatěžoval. Pokud již tiskový odbor rakousko-uherského ministerstva zahraničí nebo Evidenzbureau projevíly ochotu finančně přispět, šlo o zanedbatelné částky, které pro činnost HNB neměly praktický význam. Baron Giskra to ještě před svým odvoláním z postu vyslance vystihl v dopisu von Montlongovi, jímž potvrzoval příjem informace, že HNB byla přiznána subvence ve výši 500 korun od ministerstva zahraničí a 500 korun od AOK. Neodpustil si při tom ironický komentář k výši přiznaných subvencí.⁴⁹

„NEJVÝZNAMNĚJŠÍ RAKUŠAN BEZ ÚŘEDNÍHO POSLÁNÍ V HOLANDESKU“

Jestliže nebylo v silách vídeňských úřadů poskytnout HNB větší subvence, mohly Saudka alespoň vyznamenat. Podnět měl vyjít z vyslanectví v Haagu a baron Giskra ve svém návrhu pro ministerstvo zahraničí nešetřil chválou. Zdůraznil, že Saudek se během několika měsíců zanedbatelně zasloužil jak o zpravodajskou, tak i publicistickou službu vyslanectví, a připomněl, že o tom průběžně, písemně i telegraficky informoval ministerstvo. Vyznamenání Saudek zasluhuje tím spíše, že svůj rozsáhlý zpravodajský aparát zapojil do služeb rakousko-uherských hospodářských zájmů a nadále poskytuje cenné zpravodajské informace zvláště v Holandsku působícím rakouským obchodníkům.

Návrh na vyznamenání se ovšem ve Vídni dostal do bludného kruhu rakousko-uherské byrokracie, musel projít nezbytným úředním kolečkem — zabývalo se jím ministerstvo zahraničí, presidium ministerstva vnitř, vojenské zpravodajství a zřejmě i další úřady — a záležitost se vlekla. V roce 1916 rozhodnutí nepadlo. V červenci 1917 nový velitel KPQ oberst Wilhelm Eisner-Bubna⁵⁰ navrhl, aby zasloužilému

---

v zapečetěné obálce. Saudkovo jméno se při této transakci samozřejmě neobjevilo. PA AA, R 122716, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, fragment zprávy pro vyslance v. Rosena.

48 Tamtéž, Hollandsch Nieuwsbureau, dopis v. Kühlmanna v. Radowitzovi z 26. 4. 1916.

49 „Chtěl bych dnes vyjádřit uspokojení nad tím, že se Vašemu blahorodí a AOK podařilo najít pro Saudka subvenci po 500 korunách od každého. Při mém internacionálním až americkém naturelu mi taková subvence přirozeně připadá miniskulní a trochu mi připomíná hrdé tvrzení ubohého Rösslera, že jakémusi exportérovi v Mexiku vyplatil subvenci ve výši 6000 korun. Odpověděl jsem mu tehdy, že v Americe je to zbytečně moc na to, aby někdo umřel, a málo na existenci. Bohužel totéž platí i tady, v jedné z nejdražších zemí Evropy, navíc při současném směnném kursu. Na druhou stranu si plně uvědomuji, že se na tuto podporu zcela vztahuje rčení „ultra vires nemo tenetur.“ OE HHStA, MdA, PL Akten, Presseleitung Holland, kart. 136, dopis v. Giskry v. Montlongovi z 3. 1. 1917. „Ultra vires nemo tenetur“ je zásada římského práva: „Nikdo nemůže konat víc, než je možné.“

50 Wilhelm Eisner-Bubna (1875–1926). Velitel Kriegspressequartieru v letech 1917–1918. Snažil se o zvýšení produktivity KPQ jak směrem do Rakouska-Uherska, tak i do zahraničí.

Saudkovi byl místo titulu vládního rady udělen důstojnický kříž Františka Josefa. Návrh zdůvodňoval i poukazem na informaci, že se „německá vláda různými způsoby snaží nadbíhat Hollandsch Nieuwsbureau a využívat agenturu ve svůj prospěch“.⁵¹ Rakousko-uherské zpravodajské služby se začaly obávat, že by Saudek mohl přejít na německou stranu.

V lednu 1917 došlo k výměně na postu vyslanec v Haagu. Místo barona Giskry nastoupil hrabě Szechenyi.⁵² Saudek tak ztratil vlivného přímluvce, ale mezitím našel dalšího. Byl jím vojenský poradce haagského vyslanectví, podplukovník generálního štábu Gustav von Iszkowski,⁵³ který nastoupil na vyslanectví již v březnu 1916. Šéf Evidenz Bureau von Hranilović tehdy psal baronu Giskrovi, že podplukovník von Iszkowski je přidělen vyslanectví s úkolem „navázat kontakty s holandskými vojenskými kruhy a sledovat ruské, anglické a francouzské špionážní sítě v Holandsku“.⁵⁴ Ve své funkci se von Iszkowski pochopitelně potkal se Saudkem a začal intenzivně využívat jeho informace určené vyslanectví pro vlastní zpravodajství zasílané AOK. Spolupráce se Saudkem si mimořádně cenil a zapojil se i do spletité záležitosti udělení čestného titulu či vojenského řádu Robertu Saudkovi. 7. května 1917 poslal svým nadřízeným dopis, v němž vyzvedl Saudkovy úspěchy v propagandistickém působení, jeho zpravodajské zásluhy, plnění „zvláštních úkolů“ a nezištnost.⁵⁵

Zatímco relace diplomatů hovořily o Saudkových činnostech v náznacích a tajenkách, von Iszkowski je vystihl s vojákou přímostí. V závěru svého dopisu dokonce označil Saudka za „nejvýznamnějšího Rakušana bez úředního poslání v Holandsku“. Iszkowského chvalozpěv není přímým důkazem Saudkovy příslušnosti k tajným službám a jeho závěrečná charakteristika dokonce vylučuje, že by Saudek bezprostředně pracoval pro rakouské tajné služby. Kdo jiný než von Iszkowski by to měl vědět? Přesto jeho chvalozpěv staví Saudka do nebezpečné blízkosti tajných služeb. Ve svém dalším působení za první světové války se Saudek také mohl přinejmenším spolehnout, že mu tajné služby Rakouska-Uherska vyjdou vstříc, když to bude potřebovat. Nejkriklavějším příkladem se stala tzv. Borského aféra, o níž ještě bude řeč.

Slibný vývoj v záležitosti Saudkova vyznamenání však v létě 1917 narazil na nečekané překážky. Přes doporučení velitele KPQ a souhlasné stanovisko AOK usoudilo ministerstvo zahraničí, že záležitost s vyznamenáním až na další odloží, neboť za

51 OE HHStA, MdÄ, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Ministerratspräsidium/Presseleitung 1916, kart. 121, inspekční zpráva ministerstva vnitř z 28. 7. 1917.

52 Lajos von Szechenyi (1868–1919). Kariérní rakousko-uherský diplomat. Působil v Bruselu, Washingtonu, Římě a Petrohradu. Od roku 1917 rakouský vyslanec v Holandsku.

53 Gustav von Iszkowski (1878–1951). Podplukovník generálního štábu rakousko-uherské armády. V roce 1915 působil ve zpravodajském odboru na obsazených východních územích. V letech 1916–1918 vojenský atašé rakouského vyslanectví v Haagu.

54 OE HHStA, MdÄ, Gesandtschaftsarchiv Den Haag, Allgemeine Reservatakten, kart. 155, relace ministerstva zahraničních věcí v. Giskrovi, Res. Nr. 145, z 22. 3. 1916.

55 OE HHStA, MdÄ, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Ministerratspräsidium/Presseleitung 1916, kart. 121, dopis v. Iszkowského zpravodajskému oddělení AOK ze 7. 5. 1917.

daných okolností a s ohledem na nutnost utajení spolupráce s HNB se vyznamenání nejeví jako příhodné.

Hollandsch Nieuwsbureau postupně získávalo další abonenty a zvětšovalo okruh svých služeb. V roce 1917 rozšířilo s finanční podporou německého vyslanectví svoji anglickou službu a zvažovalo zavedení americké služby. Zvyšoval se rovněž počet německých listů, které abonovaly služby HNB a výrazně přispívaly k jeho hospodářským výsledkům. Německé vyslanectví v Haagu vykonávalo nad HNB striktní politickou kontrolu, ale ponechávalo Nevensovi při řízení podniku zcela volnou ruku a tolerovalo i některé velmi svérázné rysy jeho vedení firmy. Výroční zprávy společnosti se například omezovaly na výsledky účetní uzávěrky, které sice kontrolovali nezávislí holandsští auditoři, ale nezahrnovaly obvyklé údaje o počtu zaměstnanců, personální a platové politice, vývoji vnitřní organizace atd.⁵⁶ Vyslanectví samozřejmě mělo k dispozici informace zprostředkované dosazeným důvěrníkem, dr. Schefferem,⁵⁷ ale nepovažovalo za nutné tyto informace písemně zachytit. Saudek pak o organizaci HNB nemluvil vůbec a z rakouské strany se ho na detaily „jeho“ podnikání nikdo neptal. Paradoxně tak o vývoji organizace a fungování HNB nevíme téměř nic.

Teprve když se v roce 1918 začalo jednat o převzetí HNB společností Transocean, uplatnil se požadavek na zavedení strukturovaného reportování. Nevens však ani tehdy dohodnuté zásady nedodržel a požadované údaje si nechal pro sebe. Nemůžeme tudíž ani s jistotou říci, jakou funkci a zařazení v organizaci měl Robert Saudek a jak se jeho pozice v letech 1915–1920 případně měnila. Saudek později tvrdil, že byl šéfredaktorem HNB,⁵⁸ ale nespécifikoval, jaké byly jeho úkoly, a až do konce roku 1917 o něm také není v pramenech německého ministerstva zahraničí ani zmínka.⁵⁹ K zásadní změně v jeho modu operandi zřejmě došlo ve druhé polovině, respektive na konci roku 1917, který byl v mnoha ohledech přelomový i z hlediska propagandistického zápolení dohody a Centrálních mocností. Časy se měnily a po smrti Františka Josefa a nástupu Karla I. došlo ve vídeňských úřadech k personálnímu zemětřesení. Koncem února 1917 byl z funkce odvolán von Montlong a na jeho místo nastoupil von Wiesner, změnilo se i vedení KPQ, kde generála Hoena⁶⁰ vystřídal Wilhem Eisner-Bubna, a ke změnám došlo i ve velení AOK. Vedení ministerstva zahraničí převzal

⁵⁶ PA AA, R 122718, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, zpráva o činnosti HNB zaslaná dr. Schefferem v. Schmidthalovi z německého ministerstva zahraničí z 3. 7. 1917.

⁵⁷ Paul Scheffer (1883–1963). Německý žurnalista. V období první světové války byl dosazeným důvěrníkem německého vyslanectví v agentuře HNB. V době Výmarské republiky opět působil jako novinář a v roce 1934 převzal vedení liberálně orientovaného deníku *Berliner Tageblatt*. O dva roky později však musel rezignovat.

⁵⁸ Archiv MZV, spis 119.731/88-OID, osobní výkaz R. Saudka.

⁵⁹ Saudka tak ve své obsáhlé práci nezmiňuje ani Nicole EVERSDIJK, *Kultur als politisches Werbemittel. Ein Beitrag zur deutschen kultur- und pressepolitischen Arbeit in den Niederlanden während des Ersten Weltkrieges*, Münster — New York — München — Berlin 2010.

⁶⁰ Maximilan von Hoen (1867–1940). Roku 1893 přidělen ke generálnímu štábu rakousko-uherské armády. V letech 1911–1913 vedl tiskové oddělení ministerstva války a následně v letech 1914–1917 byl velitelem KPQ.

hrabě Czernin. S výměnou na klíčových postech došlo i ke změně stylu práce. Nový ministr zahraničí vyslal na legace v neutrálních zemích tiskové atašé, kteří měli za úkol sledovat a analyzovat tisk v příslušných zemích, navazovat kontakty s místními novináři a zařazovat do jejich listů materiály a zprávy, které byly v zájmu monarchie. Rakousko-Uhersko tak s téměř dvouletým zpožděním převzalo některé techniky rozvíjené německou stranou již od počátku roku 1915.

Nový vedoucí 5. departmentu ministerstva zahraničí von Wiesner i šéf KPQ Eisner-Bubna nastoupili s poměrně ambiciózními programy, ale státní prostředky alokované pro jejich činnost se podstatně nezvýšily. Obě organizace i pod novým vedením vykazovaly poměrně značnou setrvačnost, a navíc docházelo ke křížení kompetencí a vzájemné řevnivosti. Rakousko-uherská propaganda v neutrálních zemích tak svojí intenzitou i prostředky nadále zaostávala za německým propagandistickým úsilím. Uvědomoval si to i nový vyslanec von Szechenyi a příležitostně to dával najevo ve zprávách pro ministerstvo zahraničí. Von Szechenyi se svým tiskovým ataché M. Krigerem příliš nevycházel a v roce 1918 se ho zbavil. Naproti tomu důvěřoval Saudkovi a inspiroval se i názory, které Saudek vyjádřil ve svém druhém rozkladu propagandistické činnosti Centrálních mocností a států Dohody, vypracovaném v první polovině roku 1917 a předaném do Vídně 6. května 1917. Memorandum nese název „Propaganda a veřejné mínění v Holandsku a v nepřátelské cizině“⁶¹ a Saudek v něm podal obsáhlý rozbor propagandistického působení od počátku války do roku 1917.

Zatímco první etapa do konce roku 1915 se podle Saudka vyznačovala spontánně nepřátelskými postoji holandské veřejnosti i tisku vůči Centrálním mocnostem, které se dopustily celé řady chyb v působení na veřejnost, ve druhé etapě došlo k určitému vyrovnání propagandistického úsilí a ke změnám v postojích holandského tisku, podmíněným důrazem na neutralitu zpravodajství. Saudek vůči Centrálním mocnostem nešetřil kritikou. Zopakoval svoje líčení postupu německého ministerstva zahraničních věcí a činnosti poslance Erzbergera, které již popsal v prvním memorandu z roku 1915, a německé propagandě věnoval téměř polovinu rozboru. Znovu zopakoval svoji tezi o nepřijatelnosti a neefektivnosti podplácení tisku a novinářů a „fiasko“ anglické propagandy připisoval pokusu o korumpování holandského tisku nabídkou úhrady nákladů na zveřejnění podkladů zasílaných redakcím z Anglie.

Samostatně se pak věnoval rozboru rakousko-uherské propagandy. Kriticky zhodnotil pasivitu propagandistického úsilí Rakouska-Uherska, které se omezovalo na oficiální zpravodajství Correspondenz Bureau, citace vídeňských listů, denní zprávy KPQ, příležitostné polemiky s útoky dohodových protivníků a tendenční líčení vlasteneckého nadšení jednotlivých národností monarchie. Žurnalistická hodnota těchto zpráv byla podle Saudkova mínění mizivá. Zprávy KPQ se překrývaly s oficiálními zprávami Correspondenz Bureau a nikdo se nesnažil vydávané materiály aktivně „prodávat“ holandským novinám. Mezi protivníky Rakouska-Uherska zařadil Saudek listy *De Telegraaf* a *Gazette de Hollande* a zpravodajské agentury Reuters, Havas a Vas Dias a jako jediného zastávce uvedl „vlastní“ agenturu Hollandsch Nieuwsbu-

61 OE HHStA, MdÄ, PL Akten, Presseleitung, 1917, kart. 138, relace rakouského vyslance v. Szechenyiho ministerstvu zahraničí z 6. 5. 1917.

reau, kterou „založil v dubnu 1915 [sic!], aby Rakousku pomohl získat uznání holandského tisku a bránil je proti pomluvám“. HNB Saudek věnoval zhruba třetinu svého memoranda. Dále doporučil „reformovat“ rakouskou propagandu, emancipovat ji od německého zprostředkování, rozšířit zpravodajství Correspondenz Bureau o zprávy z uherského parlamentu, prohloubit spolupráci HNB a KPQ, centralizovat a zlepšit distribuci obrazového a filmového zpravodajství a posílit roli holandských válečných zpravodajů v KPQ.

Na vypracování druhého memoranda o propagandě se změnil rovněž způsob Saudkova jednání s vídeňskými úřady. Saudek se nyní mohl odvolávat na konkrétní zásluhy, které si v letech 1916–1917 získal — ohlas zavádějící zprávy o zastavení rakouské ofenzivy v Itálii a příznivé přijetí zpráv o rakouské mírové iniciativě holandským tiskem. Monarchie se v daných podmínkách musela snažit o zlepšení svého image v neutrálních zemích a na straně Dohody a po neúspěchu tajných mírových jednání se Rakousko-Uhersko dostalo pod tlak dohodových států, které vyhodnotily duální monarchii jako slabý článek Centrálních mocností. Význam propagandy do zahraničí tak podstatně vzrostl. Také proto Saudek v letech 1917/1918 již nemusel vystupovat jako prosebník, který se snaží přesvědčit zkostnatělé instituce rakouské monarchie, aby jednaly aktivněji. Jeho pozice ve Vídni byla pevnější a jeho mínění mělo váhu.

Svědčí o Saudkově jasnozřivosti, že rychle rozpoznal význam radiotelegrafie pro tiskové zpravodajství a společně s Nevensem se snažil zajistit pro HNB co nejrychlejší způsob přenosu zpráv. Pokud šlo o Německo, nenaráželo využití moderních technologií na zásadní překážky, přestože cenzurní praxe a technické obtíže rychlost předávání zpráv snižovaly. HNB využívalo služeb vysílače v Nauenu a telefonické spojení s německými listy fungovalo již od roku 1915. V Rakousku byla situace složitější. Radiotelegrafické spojení z Vídně zprostředkoval rakouský vysílač Deutsch Altenburg.⁶² Tiskové oddělení ministerstva zahraničí a zejména Correspondenz Bureau však dávaly přednost tradičnímu telegrafickému přenosu zpráv, přestože telegrafické spojení Vídně s Haagem procházelo přes Berlín, odkud se rakouské zprávy předávaly dál a s výjimkou vojenského zpravodajství podléhaly dodatečné německé cenzuře, což přenos zdržovalo.

Od druhé poloviny roku 1917 začala vídeňským úřadům vadit závislost na německém zprostředkování a Saudkův námět na zřízení přímého radiotelegrafického spojení mezi Vídní a Haagem našel příznivý ohlas, zejména u vojenského velení a ministerstva obchodu. 21. ledna 1918 se proto ve Vídni uskutečnila porada za účasti ministerstva zahraničí, AOK, redakce KPQ, zástupce HNB a zástupce Telegraphen Compagnie s cílem posoudit možnosti vytvoření přímé rádiové služby z Vídně do Haagu. Radiotelegrafická služba měla zrychlit tiskové zpravodajství a obejít německou cenzuru. Předávat měla zprávy politické povahy, které nebyly součástí oficiálních

62 Jiskrový telegraf Deutsch Altenburg byl velkou vysílačkou pro přenos na komerčních dlouhých a krátkých vlnách. Zařízení vybudované v letech 1917–1918 bylo umístěno poblíž lázní Deutsch Altenburg v Rakousku a mělo anténu na 150 metrů vysokém stožáru. Stanici vybavila firma Telefunken. Vysílač byl v roce 1918 poškozen požárem a do plného provozu byl uveden až v roce 1919.

stanovisek a prohlášení, zprávy vojenské povahy a monarchii příznivé hospodářské zprávy (devizové kurzy, statistické přehledy), které dosud obstarával hospodářský referát KPQ. HNB měla mít vlastní rádiovou stanici umožňující příjem (nikoli odesílání) zpráv a povinnost zasílat každých 14 dnů ministerstvu zahraničí přehled o využití rádiové služby. O náklady na zřízení stanice se mělo podělit rakousko-uherské ministerstvo zahraničí a AOK, které mělo rovněž platit měsíčně 200 guldenů pracovníkovi HNB odpovědnému za příjem radiogramů.⁶³ Saudek se tomuto projektu v první polovině roku 1918 intenzivně věnoval, takže 10. června mohl von Szechenyi sdělit ministerstvu zahraničí, že řešení rádiového spojení do Haagu je téměř hotové. Projekt byl v zásadě schválen holandským ministerstvem zahraničí i ministerstvem pošt a čekalo se na příslibený souhlas holandského ministerstva obrany.⁶⁴

V druhé polovině roku pak rakouské vyslanectví v Haagu živě komunikovalo s ministerstvem zahraničních věcí a dalšími vídeňskými úřady a opakovaně žádalo o povolení dodat technické komponenty pro zprovoznění přijímací stanice v Haagu. Specificky Nevens měl v oboru radiotelegrafie ještě větší ambice a během jednání s Transocean v roce 1920 přišel s nápadem na založení vysílače v Holandské východní Indii, který by zajišťoval zpravodajské služby pro Asii.

HRA NA OBĚ STRANY

Zatímco ve Vídni Saudkova hvězda strmě stoupala, německé prameny o něm během roku 1917 a vlastně až do začátku března 1918 mlčely. Teprve potom se Saudek najednou objevil již jako významný činitel HNB, který společně s Nevensem zasahoval do napjatých vztahů s frankfurtskou službou Maxe Fleischera.⁶⁵ 28. 3. 1918 zaslal dr. Scheffer vicekonzulu Dehnovi⁶⁶ z německého ministerstva zahraničí obsáhlý rozbor činnosti HNB a v závěru své analýzy vyzdvihl Saudka jako potenciálního zástupce HNB ve Skandinávii a perspektivní osobnost pro řízení HNB po skončení války. Podle sdělení dr. Scheffera byl Saudek začátkem roku 1918 v Berlíně a jednal s německým ministerstvem zahraničí.⁶⁷

63 OE HHStA, MdÄ, PL Akten, Presseleitung Holland, kart. 138, protokol 7578/5, Res. Nr. 290, z 24. 1. 1918.

64 Tamtéž, kart. 138, V. Szechenyi ministerstvu zahraničí, 10. 6. 1918.

65 Někdejší zpravodaj *Kölnische Zeitung* Max Fleischer vedl během první světové války agenturu Schweizer-Press-Telegraph (SPT), řízenou německým ministerstvem zahraničí. Dohoda mezi SPT a HNB vymezovala oblasti zájmu. SPT se orientovala na tisk ve Švýcarsku, Francii, Itálii, Skandinávii a Rusku, zatímco HNB působila především na tisk v Holandsku, Anglii a Spojených státech. Vymezení zájmových okruhů se se však občas křížilo, což vedlo k soupeření a sporům. HNB dostávala prostřednictvím SPT část německých subvencí.

66 Georg Dehn (1876–1937). Německý diplomat. Po vojenské službě v letech 1914–1915 působil v Generalgouvernementu pro Belgii. Od roku 1917 byl zaměstnancem říšského ministerstva zahraničí v oddělení IV (zpravodajství).

67 PA AA, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, Den Haag, 258, dopis dr. Scheffera vicekonzulovi Dehnovi z 23. 3. 1918.

Saudek tak počátkem roku 1918 vystoupal na vrchol své haagské kariéry. Vzápětí však ve Vídni propukla aféra s dr. Borským.⁶⁸ Podle M. Paulové⁶⁹ se Saudek obrátil na J. Kvapila⁷⁰ s žádostí, aby doporučil českého žurnalistu, který by Saudkovi pomohl s jeho prací v Haagu. Byla to logická volba, protože Saudek před válkou pomáhal Kvapilovi při uvádění jeho her na německá jeviště. Kvapil tedy byl Saudkovi v mnoha ohledech zavázán a na rozdíl od něj se orientoval na domácí žurnalistické scéně. Saudek ovšem zjevně nic netušil o Kvapilově účasti v domácím odboji a o jeho spojení s Maffii, jež tou dobou zoufale hledala kurýra, který by doručil tajné informace dr. Benešovi v exilu. Oficiálně posvěcená mise dr. Borského nabídla nečekané řešení. Ministerstvo zahraničních věcí vystavilo na Saudkovu žádost dr. Borskému pas, umožnilo mu průjezd Německem a vybavilo ho na cestu finančními prostředky.

Emil Filla vzpomíná, jak ho Borský počátkem ledna 1918 kontaktoval a domluvil si s ním konspirativní schůzku v kavárně. Protože se vzájemně neznali, měl být poznávacím znamením modrý kapesník, který bude držet v ruce Fillova žena. Borský se na schůzce identifikoval pouze polovinou smluveného hesla, ale vzápětí předal Fillovi zprávy, které mu svěřil domácí odboj v Praze. Vyložil i svůj romantický plán dezerce do Francie: chtěl předstírat, že utonul, a nechat na pláži svůj kabát s dokumenty a klobouk. Údajně tak chtěl ochránit Saudka před kompromitací a postihem z rakouské strany. Filla ovšem označil plán za naivní a varoval Borského před jeho realizací. Dále se dozvěděl, že Borský ukázal Saudkovi Fillův dopis s návrhem poznávacího znamení pro konspirativní schůzku. Saudek dopis podrobil grafologickému rozboru, který nevyzněl pro Fillu příznivě, a zřejmě se snažil Borského od schůzky odradit. Saudek tedy musel alespoň tušit, že Borský dorazil do Holandska s nějakým posláním.

Borského dezerce vyvolala ve Vídni paniku. Vedoucí tiskového oddělení von Wiesner se telegraficky obrátil na vyslance von Szechenyiho s žádostí o bližší informace o Borském a zjištění, jak dalece je Saudek do celé záležitosti zapleten a zda nemá přímé vazby na český tisk. Šetření se však mělo vést diskrétně, aby nikoho ve Vídni nekompromitovalo.⁷¹

68 Dr. Lev Borský, původně Leo Bondy (1883–1944). Český novinář a politik. Před první světovou válkou byl mluvčím Státoprávní pokrokové strany. Za války byl vážně raněn a zproštěn služby. Působil pak jako parlamentní zpravodaj *Venkova* a dalších listů ve Vídni. Koncem roku 1917 byl Kriegspressequartierem vyslán do Holandska. V roce 1918 uprchl do Londýna a později se přesunul do Paříže, kde spolupracoval s československým zahraničním odbojem a s redakcí *Samostatnosti*. 1918–1920 byl prvním vyslancem ČSR v Itálii. V letech 1921–1938 publikoval především v deníku *Národní politika*. Roku 1942 byl deportován do Terezína a později do Osvětimi.

69 Milada PAULOVÁ, *Tajný výbor Maffie a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918*, Praha 1968, s. 352.

70 J. Kvapil ve svých vzpomínkách potvrzuje Saudkův vliv na šéfa KPQ plukovníka Eisnera-Bubnu na konci roku 1917. Nezmiňuje však, že by ho Saudek kdy žádal o doporučení českého žurnalisty jako pomocné síly do jeho kanceláře. Srov. Jaroslav KVAPIL, *O čem vím. Sto kapitol o lidech a dějích z mého života*, Praha 1932, s. 349–354.

71 OE HHStA, MdÄ, PL Akten, Presseleitung Holland, kart. 138, telegram č. 65 zaslaný v. Szechenyim v. Wiesnerovi z 20. 3. 1918.

Vyslanec von Szechenyi potvrdil von Wiesnerovi, že dr. Borský skutečně byl Kriegspressequartierem přidělen Saudkovi jako pomocník a sdělená osobní data Borského souhlasí. Saudek Borského poslal na nucenou dovolenou, ale Borský podle tvrzení vyslance zůstal v Holandsku a měl se údajně v příštích dnech hlásit na vyslanectví. Von Szechenyi nenápadně vyslechl Saudka a zjistil, že se kdysi skutečně uvažovalo o zřízení pobočky Telegrafen Kompagnie v Praze a její majitel Wilhelm Otto proto vyjednával s pražskými listy. Ze záměru však později sešlo.⁷²

Aféra tímto vysvětlením samozřejmě neskončila. Von Szechenyi se ke kauze Borský vrátil v dopisech von Wiesnerovi z 8. 4. a 5. departmentu ministerstva zahraničí z 22. 4. 1918. V prvním z nich sděloval, že ho navštívil „poněkud zdrcený Saudek“, ukázal mu Ottovy dopisy ve věci založení pobočky Telegrafen Kompagnie v Praze a požádal ho, aby „výslovně“ ujistil 5. department ministerstva zahraničí, že Borský neměl nic společného s propagandistickou činností a on sám kategoricky odmítá, že by měl jakékoliv nežádoucí kontakty s „českými elementy“.⁷³ Toto ujištění von Szechenyi zopakoval v dopise ministerstvu zahraničí o dva týdny později. 22. dubna 1918 však vyslanec musel do Vídně hlásit, že deník *De Telegraaf* před dvěma dny uveřejnil text Tříkrálové deklarace generálního sněmu českých poslanců z 6. ledna 1918. Text deklarace se do Holandska měl dostat prostřednictvím „známého Čecha, pobývajícího v Holandsku“. Von Szechenyi okamžitě znovu vyslechl Saudka, který se ovšem dušoval, že „nemá ponětí, kdo by mohl být oním Čechem“, a prohlásil, že je „absolutně vyloučené, že by s tím mohl mít něco společného Borský“.⁷⁴

Mezitím se o aféře dozvěděl tisk a ministerstvo zahraničí navíc muselo čelit nepříjemnému písemnému dotazu poslance Hartla ve věci Borského dezerce.⁷⁵ Von Wiesner Hartlovi odpověděl, že ministerstvu není známo, že by někdejší parlamentní zpravodaj *Večera a Lidového deníku*, dr. Borský, byl zaměstnán v Telegraaf Company v Haagu. Provedená šetření doložila, že jakýsi dr. Borský skutečně byl zaměstnancem uvedené neutrální společnosti, ale mezitím Holandsko opustil. V žádném případě však nešlo o důvěrníka ministerstva zahraničí.⁷⁶

V celé korespondenci kolem Borského aféry překvapivě nepadla ani zmínka o Hollandsch Nieuwsbureau. O aféře se nezmiňují ani prameny německého vysla-

72 Tamtéž, kart. 138, telegram č. 115 zaslaný v. Szechenyím v. Wiesnerovi z 2. 4. 1918.

73 Tamtéž, Gesandtschaft den Haag, kart. 138, koncept dopisu v. Szechenyiho v. Wiesnerovi, Res. Nr. 231.

74 Tamtéž, Presseleitung Holland, kart. 138, zaslaný v. Szechenyím 5. departmentu ministerstva zahraničí, Res. Nr. 231.

75 Tamtéž, kart. 138, informace Pressedepartmentu pro presidium ministerstva zahraničí z 25. 5. 1918.

76 Tamtéž, kart. 138, spis 1358/5/1918, koncept odpovědi v. Wiesnera na dotaz poslance Hartla. Již předtím se však do aféry zapojil tisk. Katolicko-nacionální brněnský list *Hlas* 7. 4. 1918 využil Borského dezerci k útoku na agrární tisk a svoji zprávu o Borského útěku doplnil tvrzením, že jde o důvěrníka ministerstva zahraničních věcí, který pobírá roční gáží 36 000 K. Aférou se zabývaly i další listy, např. *Právo lidu* nebo *Alldeutsches Tagblatt*. Dobrodružný příběh s nádechem senzace rezonoval dokonce ještě o rok později, kdy se k němu vrátil Ladislav Tvarůžek v deníku *Venkov* (2. 1. 1919, s. 3), vídeňský *Die Zeit* (3. 1. 1919, s. 3) či Jan Hajšman v *Českém slovu* (*Drobné obrázky z velkých dob*, 7. 1. 1919, s. 1).

nectví v Haagu a německého ministerstva zahraničí. Z německé strany zřejmě byla aféra dr. Borského interním politickým problémem Rakouska-Uherska a nebyla vyhodnocena jako bezpečnostní riziko pro HNB. Ani z rakouské strany však nezazněly obavy, že by útěk dr. Borského mohl HNB kompromitovat.

Není zcela zřejmé, zda Saudek alespoň částečně kryl činnost Borského, nebo zda byl jeho dezercí nepříjemně zaskočen.⁷⁷ V každém případě však aféru ve Vídni, Haagu i Berlíně „ustál“. Kauza Borský nepoznamenala jeho další působení v Hollandsch Nieuwsbureau a nevyvolala ani pochybnosti o Saudkově loajalitě vůči Rakousku a jeho politických postojích. Naopak, Saudek vůči vídeňským autoritám vystupoval s ještě větší suverenitou a mohl se i nadále spoléhat na podporu rakouského vyslanectví v Haagu.

Z našeho pohledu je zvláště zajímavý odkaz na „neutrální společnost Telegraaf Company“ (alternativně také Telegraaf Compagnie/Kompagnie) v Haagu, v níž měl Borský na Saudkovu žádost působit a ve které měl Saudek evidentně rozhodující slovo — dal Borskému výpověď a zdůvodnil ji jeho pracovní nezpůsobilostí. Lze proto důvodně soudit, že Saudek nežádal KPQ o dodatečnou pracovní sílu pro HNB, ale pro svoji vlastní korespondenční kancelář, která údajně sídlila na stejné adrese jako HNB, tj. ve Speykstraat 7.⁷⁸ Saudkova kancelář zřejmě byla na HNB formálně nezávislá, ale z německé strany se na ni v roce 1918 již pohlíželo jako na součást HNB. V jednání o převzetí HNB agenturou Transocean se hovořilo o „Saudkově“ kanceláři, na níž se měla vztahovat některá ustanovení připravované smlouvy o převzetí.⁷⁹

O Saudkově sebejistotě svědčí, že se ještě před ukončením aféry s Borským obrátil na 5. department ministerstva zahraničí s opovážlivým návrhem, že HNB převezme zpravodajskou službu oficiální rakouské agentury Telegraphen Correspondenzbureau — s tím, že nebude zajišťovat distribuci zpráv, ale bude je telefonicky předávat agentuře De la Mar v Amsterdamu, která je zveřejní jako svoje zprávy. HNB by tak bylo čistě technickým zprostředkovatelem. Podrobnější podmínky tohoto obchodu měly být předmětem dalšího jednání a HNB současně vyjádřilo ochotu zaměstnat zástupce Correspondenzbureau, který by rádiem předané zprávy telefonoval do Amsterdamu.⁸⁰ Šéf Correspondenzbureau dvorní rada Ernst Pick se pochopitelně zděsil a odpověděl obsáhlým rozkladem, proč takový námět nelze přijmout a jaké má radio-telegrafické spojení nevýhody.⁸¹

77 Emil Filla ve svých vzpomínkách uvádí, že Borský na přímou otázku, zda Saudek o jeho poslání ví, odpověděl: „ví a neví“, ale současně trvá na tom, že Saudek neznal obsah zpráv zprostředkovaných Borským a ani se nijak nepodílel na jejich předávání. Jan HAJŠMAN — Emil FILLA, *Hlídky české mafie v Holandsku*, Praha 1934, s. 90.

78 Ze jmenného seznamu haagské telefonní služby z roku 1920 vyplývá, že Saudek, stále ještě novinář, měl kancelář na adrese Hollandsch Nieuws-Bureau (Van Speykstraat 7) a jeho domovská adresa byla Wilhelminastraat 18. Viz J. HEMELS, *Robert Saudek*, pozn. č. 37.

79 PA AA, R 122718, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, informace dr. Scheffera v. Schmidthalovi, Zpráva o činnosti HNB, 3. 7. 1918.

80 OE HHStA, MdÄ, PL Akten, Presseleitung Holland, kart. 138, Spis 976/5/18, informace v. Plügla z oddělení v. Wiesnera o dopisu pana Saudka z 29. 3. 1918. Určeno pro dvorního radu Picka, vedoucího k. u k. Telegraphen Korrespondenz Bureau.

81 Tamtéž, kart. 138, dopis vedoucího Telegraphen-Corrbureau E. Picka Tiskovému odboru ministerstva zahraničí z 18. 4. 1918.

S blížícím se koncem války se HNB dostávalo do stále složitější finanční situace a Saudek se alespoň na poslední chvíli snažil získat od skomírající monarchie další finanční podporu. Rakouská vláda se na poslední chvíli snažila udržet monarchii při životě a byla proto ochotná uvolnit více prostředků i na propagandu do zahraničí. Saudek toho využíval, ale na vytvoření „druhé finanční nohy“ HNB to nestačilo.

O osudu HNB se nakonec rozhodlo jinde. Německé ministerstvo zahraničí již zvažovalo potřeby poválečného informačního působení a preferovalo domácí řešení. HNB bylo válečným projektem vyžadujícím průběžnou finanční podporu a nezapadalo do strategických úvah zaměřených do budoucnosti. Na pořad dne se tak dostalo převzetí HNB agenturou Transocean GmbH. V první polovině října 1918 byl dopracován návrh smlouvy o fúzi obou podniků. V jeho první části se řešilo geografické rozdělení zájmových území HNB a Transocean, ve druhé části pak finanční podmínky, které měly zohlednit zájmy akcionářů HNB. Jednání s ministerstvem zahraničí v Berlíně se za HNB vedle Nevense zúčastňoval dr. Scheffer.⁸² Saudek při něm chyběl. Přes rámcovou dohodu o uzavření smlouvy a počáteční naléhání ministerstva zahraničí se však další vyjednávání vleklo. Nevens nebyl spokojen s odhadnutou cenou svého podílu. Představoval si, že by za fúzi svého podniku s gigantickým partnerem měl dostat alespoň 125 000 marek, a svojí váhavostí jednání prodlužoval. Dohadování trvalo další rok, až počátkem roku 1920 došel šéfredaktor Transocean GmbH k závěru, že o převzetí HNB již nemá zájem.

Svoje rozhodnutí vysvětlil v příloze nedochovaného spisu „Věc HNB“, určeného buď říšskému ministerstvu zahraničních věcí, nebo německému vyslanectví v Haagu. Dochovaná příloha spisu je rozdělena na dvě části. První se týká plnění smluvních podmínek a finančního stavu HNB, druhá se zabývá žurnalistickými a politickými podmínkami další existence HNB.⁸³ Příloha především konstatovala, že Nevens nesplnil požadavek pravidelného měsíčního hlášení o činnosti HNB, k němuž se smluvně zavázal. Mělo jít o měsíční přehledy obchodní bilance, nákladů na telegrafní a telefonní spojení, na platy zaměstnanců a „markonistů“, tj. radiotelegrafistů, provoz agentury a další výdaje. Tyto informace se měly předávat v členění za hlavní kancelář ve Speykstraat v Haagu, „Saudkovu“ kancelář a filiálku HNB v Amsterdamu. Z našeho pohledu je zajímavé, že „Saudkova“ kancelář je v dokumentu uvedena samostatně, byť jako součást HNB. Specificky pak vedení Transocean vadilo, že vzdor smluvnímu závazku HNB neuzavřelo se Saudkem řádnou pracovní smlouvu, která by zahrnovala i konkurenční doložku.⁸⁴

Závažnější než výhrady ke komerční činnosti HNB však byla druhá část přílohy, která celkově zpochybňovala účelnost dalšího propagandistického využití HNB v zájmu Německa a politickou potřebu neutrální zpravodajské agentury v nových podmínkách. HNB se vytýkal nedostatek loajality k Německu a jednostranná snaha o maximalizaci zisku: „Pánové z HNB [Nevens a Saudek] zajišťovali jen nezbytně nutné

⁸² PA AA, R 122717, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, Berlin, 12. 10. 1918. Viz též N. EVERS-DIJK, *Kultur als politisches Werbemittel*, s. 199.

⁸³ PA AA, R 122716, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, Den Haag, 266, příloha nedochované zprávy „Věc HNB“ z počátku roku 1920.

⁸⁴ Tamtéž.

[propagandistické] služby a vnímali agenturu především jako výdělečný podnik.⁸⁵ Vedení Transocean GmbH proto doporučovalo ukončit jakékoliv vztahy německé vlády a německého vyslanectví k HNB. Nevěnoval se s pomocí dr. Scheffera snažil čelit kritice agentury Transocean, ale neměl příliš šancí na úspěch již proto, že také německý vyslanec v Haagu von Rosen sdílel skepsi k možnostem dalšího propagandistického využití HNB a upozorňoval pouze na přechodný význam zpravodajské kanceláře jako zdroje informací v době, kdy německé listy kvůli uzavřeným hranicím nemohly vysílat do zahraniční vlastní korespondenty. HNB se navíc muselo vyrovnávat s novou politickou situací danou průběhem vyjednávání o mírovém uspořádání a následně Versaillskou smlouvou a snažilo se obhájit svůj status nezávislého neutrálního zdroje informací, pošramocení již v letech 1917–1918. Podíl zpráv z anglických, amerických a francouzských zdrojů ve zpravodajství HNB se k nelibosti německé strany skutečně zvyšoval. Německé ministerstvo zahraničí nakonec došlo k závěru, že HNB již neplní svoji propagandistickou funkci a jeho další finanční podpora je tudíž nadbytečná. Nevěnovala se po krachu jednání o fúzi s Transocean udržovala při životě na neustálém pokraji finančního krachu až do začátku druhé světové války. O finančním vyrovnání Nevěnoval se Saudkem se při jednáních s Transocean nemluvalo.

Saudek se v roce 1919 přestěhoval do Rotterdamu, ale spolupráci s HNB a německým ministerstvem zahraničí nepřerušil. V zájmu Hollandsch Nieuwsbureau se v roce 1919 neúspěšně snažil získat velkou subvenci od nově vzniklého státu Deutsch-Österreich a ještě z února 1920 je zachováno potvrzení legačního rady D. (Dehna?) pro německé celní a pohraniční orgány, v němž je Saudek označen za „spolupracovníka Hollandsch Nieuwsbureau, který se zdržel v Německu v zájmu tiskového oddělení říšské vlády [sic!] déle, než předpokládal“.⁸⁶

Saudek si později připisoval zásluhy o zajištění prvních kontaktů nové československé republiky se světem. Skutečností je, že se v listopadu 1918 podílel na jednání o zřízení pobočky HNB v Praze. Bezprostředně po převratu 28. října 1918 totiž německé ministerstvo zahraničí usoudilo, že je naléhavě třeba zřídit v Praze filiálku HNB, která podle představy německého ministerstva zahraničí měla být založena v součinnosti s nějakým českým listem, nejlépe s *Národní politikou*.⁸⁷ Vládní rada Schmidt-Elскоп⁸⁸ v tomto ohledu instruoval německého vyslance v Haagu von Rosena, aby záležitost vyřídil s HNB, které mělo kontaktovat německého konzula v Praze dr. Schwarze.⁸⁹ Národní výbor však jakékoliv jednání s německým konzulem

85 Tamtéž.

86 Potvrzení leg. rady D. (Dehna?) pro německé celní a pohraniční orgány z 2. 2. 1920. V poznámce k vydanému potvrzení se konstatuje, že Saudek cestuje na československý pas vydaný policejními orgány v Praze. Je proto pravděpodobné, že v roce 1919 navštívil Prahu. PA AA, R 122716, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, Den Haag, 266.

87 Tamtéž, Den Haag, 266, telegram Nr. 54 zaslaný K. Breitlingem Gebattelou v Praze.

88 Arthur Schmidt-Elскоп (1875–1952). Německý diplomat činný v Jižní Americe a Itálii. Od roku 1915 legační rada. Na říšském ministerstvu zahraničí vedl referát pro zámožské státy (kromě USA). V roce 1917 vedl personální, organizační a rozpočtový referát.

89 PA AA, Akten, Hollandsch Nieuwsbureau, Den Haag, 266, šifrovaný telegram pro vyslance v. Rosena z 19. 11. 1918.

odmítl a rovněž Nevens trval na přísně neutrální povaze možné filiálky a bránil se jakékoliv vazbě na německé ministerstvo zahraničí.⁹⁰ Saudek záležitost telegraficky řešil s Národním výborem a později zřejmě i navštívil Prahu.

První informace o samostatném státu skutečně byly zprostředkovány přes Švýcarsko a Holandsko a HNB byla v tomto ohledu aktivní. Šlo však o běžné agenturní zprávy, nikoli o cíleně zadávané informace. Jan Stejskal také v souvislosti s prvními informacemi ČTK o nové republice zmiňuje Saudka jen okrajově a zásluhy o první kontakty s holandským tiskem připisuje Emilu Fillovi, který ještě nějakou dobu v Holandsku zůstal.⁹¹

Nevíme, jak Saudek reagoval na vyhlášení československé samostatnosti 28. října 1918, ale zjevně se v záměrech zahraničního odboje ani Národního výboru v Praze příliš neorientoval. Naznačuje to zpráva budoucího šéfredaktora Neue Freie Presse Ernsta Moldena⁹² z února 1919, určená pro státního sekretáře rakouského ministerstva zahraničí Otto Bauera. Molden si Bauerovi stěžoval na příliš „optimistické“ ladění zpráv HNB a vyslovil podezření, že je „ovlivněno jeho ředitelem, rakouským novinářem R. Saudkem, který sice má četné vazby k německému tisku a působí pro řadu německých listů, včetně [berlínského] Lokalanzeigeru, ale prohlašuje se teď za Čechoslováka... Z jeho vyjádření vyplývá, že považuje za svou povinnost propagovat politiku, která usiluje o Podunajskou federaci pod rozhodujícím českým vlivem.“⁹³

Deklarace československé příslušnosti v nejednoznačném holandském prostředí a notabene ve službách HNB s jeho německým zázemím nesporně svědčí o Saudkových sympatiích k novému státu ve střední Evropě a o respektu k osobě T. G. Masaryka. To se promítlo i do Saudkovy literární činnosti.⁹⁴ Jinak velmi realistický Saudek však zřejmě sdílel alespoň část iluzí německých kruhů o možném poválečném uspořádání Evropy. Jeho příklon k Československu tak byl podmíněný a Saudkovými slovy k němu došlo „trotz meiner ‚Deutschfreundlichkeit“.“⁹⁵ V rozjitřené poválečné atmosféře však bylo pouhé přihlášení se k československé státní příslušnosti vnímáno jako zaujetí jednoznačného stanoviska.

Saudek se prohlásil za Čechoslováka ještě před oficiálním navázáním diplomatických styků ČSR s Holandskem, k němuž došlo 13. listopadu 1919, a zjevně si v Praze obstaral i československý pas. Jeho aktivity v letech 1918–1920 je však těžké hodnotit jinak než jako „hru na dvě strany“. V zájmu HNB pokračoval i později v činnosti pro

⁹⁰ Tamtéž, Den Haag, 258, telegram zaslaný chargé d'affaires v Maltzahnem německému ministerstvu zahraničí z 21. 11. 1918.

⁹¹ Srov. Jan STEJSKAL, *Zprávy z českého století. Tiskové agentury a česká společnost 1848–1948*, Praha 2008, s. 124.

⁹² Ernst Hermann Wilhelm Molden (1886–1953). Rakouský novinář a historik. V letech 1921–1939 šéfredaktor deníku *Die Neue Freie Presse*.

⁹³ OE HHStA, MdÄ, PL Akten, Presseleitung, Holland 1918, kart. 138, dopis Ernsta Moldena státnímu sekretáři rakouského min. zahraničí Otto Bauerovi z 18. 2. 1919.

⁹⁴ Srov. Michal TOPOR, *Robert Saudek a jeho Diplomati*, Slovo a smysl 21, 2023, č. 42, s. 40–66.

⁹⁵ Viz pozdější dopis R. Saudka F. Mauthnerovi z května 1921, v němž Saudek vysvětloval svůj vstup do diplomatických služeb Československa. LA PNP, f. A. Laurin, R. Saudek F. Mauthnerovi, 11. 5. 1921.

německé ministerstvo zahraničí a úřady nově vzniklého státu Deutsch-Österreich, ale současně hledal kontakty k nově budovanému ministerstvu zahraničí a diplomatickému zastoupení Československa v Haagu. Skutečně se mu také koncem roku 1919 podařilo získat si důvěru prvního diplomatického zástupce ČSR v Haagu, chargé d'affaires Miroslava Plesingera-Božinova,⁹⁶ a po něm i vyslanec Prokopa Maxy.⁹⁷

O Saudkově aktivním zapojení do zahraničního odboje v průběhu roku 1918 ani o tom, že by po 28. říjnu 1918 bezprostředně jednal v zájmu zahraniční reprezentace nového státu nebo Národního výboru v Praze, však nejsou doklady. Je ostatně příznačné, že na rozdíl od řady dalších českých žurnalistů (Borský, Jonáš, Dušek, Škatula, Mečír), kteří byli za své odbojové zásluhy povoláni do diplomatických služeb, zůstal Saudek stranou, a nakonec na něj zbylo pouze nepříliš prestižní místo smluvního úředníka u československé legace v Haagu.⁹⁸

Oba českoslovenští diplomaté v Haagu si ovšem rychle uvědomili Saudkovu znalost holandského prostředí i jeho žurnalistickou kvalifikaci a bylo tudíž zcela přirozené, že se na něj a jejich prostřednictvím i další činitelé v Praze obraceli nejen v záležitostech zahraničněpolitického působení v Holandsku, ale také v otázkách organizace československého zpravodajství a organizace ČTK.

KORESPONDENT MÍSTO DIPLOMATA

Během roku 1920 se Saudek postupně stahoval z HNB s tím, že se hodlá nadále věnovat vlastním aktivitám, především práci na románu *Diplomati*.⁹⁹ Dostal se ovšem do finančních potíží a musel hledat nové uplatnění. Tantiémy z divadelní hry *De Distel* ho přes její úspěch v Holandsku a později Belgii pochopitelně uživit nemohly.¹⁰⁰ Počátkem roku 1921 proto vstoupil do služeb diplomatického zastoupení Československa v Haagu. V dopisu F. Mauthnerovi¹⁰¹ z 11. 5. 1921 napsal, že je „sekretářem vyslanectví“.¹⁰² Nelze vyloučit, že při akutním nedostatku odborných sil na vyslanectví tak pro Prokopa Maxu skutečně působil. Podklady československého ministerstva zahraničí však potvrzují, že Saudek nezískal diplomatický status vyslanectvího tajemníka. Byl

96 Miroslav Plesinger-Božinov (1883–1963). Český legionář, politik a diplomat. Na žádost E. Beneše odjel v roce 1915 do Švýcarska za T. G. Masarykem. Na cestu mu pomohl pas na jméno bulharského hudebního skladatele A. V. Božinova. Jeho jméno si Plesinger přidal ke svému vlastnímu příjmení. Byl prvním diplomatickým zástupcem Československa v Nizozemsku.

97 Prokop Maxa (1883–1961). Český a československý politik a diplomat. Byl členem Realistické strany a v letech první světové války se zasloužil o organizaci československých legií. Jako vyslanec působil v Nizozemsku, Polsku a Bulharsku.

98 Archiv MZV, spis 119.731/88-OID, osobní výkaz R. Saudka.

99 Román vyšel německy v roce 1921 a byl následně přeložen do několika jazyků — češtiny, holandštiny, italštiny a angličtiny. Viz M. TOPOR, *Robert Saudek*.

100 J. HEMELS, *Robert Saudek*, s. 390.

101 Fritz Mauthner (1849–1923). Rakouský filozof, publicista a literát. Představitel filozofického skepticismu, který se mimo jiné zabýval i filozofií řeči.

102 LA PNP, f. A. Laurin, dopis R. Saudka F. Mauthnerovi z 11. 5. 1921.

veden pouze jako smluvní úředník¹⁰³ a k dovršení jeho frustrace byl v roce 1921 jmenován do funkce tiskového ataše vyslanectví Rudolf Jordán Vonka. Nelze si představit větší protiklad než mezi kosmopolitním, zpravodajsky, manažersky a žurnalisticky protřelým Saudkem a bývalým středoškolským učitelem Vonkou s jeho slabostí pro český folklor a úplným nedostatkem zkušeností s propagandistickým působením nebo západoevropskou žurnalistikou. Spolupráce mezi nimi prostě nemohla fungovat.¹⁰⁴ Saudek se dokonale vyznal v holandském prostředí, měl spoustu kontaktů mezi žurnalisty, vydavateli a politiky a měl za sebou pět let spolupráce s protřelými diplomaty. Vonka si musel kontakty pracně budovat, diplomatická praxe mu zcela chyběla, jeho znalost holandštiny byla v lepším případě jen kusá a měl ambici využít pro posílení československo-holandských vztahů odkaz na dědictví Komenského. Jeho zásluhy v tomto směru není třeba zlehčovat, ale představa, že by Vonka ze své nadřazené pozice mohl dirigovat agilního Saudka, byla prostě absurdní.

Náplastí na rostoucí frustraci z nenaplněných nadějí na uplatnění v diplomatických službách byla pro Saudka konzultační činnost pro československé ministerstvo zahraničních věcí, které počátkem roku 1921 finalizovalo přípravy na vydávání deníku *Prager Presse*¹⁰⁵ a zaslalo Saudkovi dotaz, zda by byl ochoten se z Haagu celý další rok výlučně věnovat založení nového deníku. Saudek souhlasil, ale k dalšímu jednání s ministerstvem zřejmě nedošlo. Místo toho se mu začátkem února 1921 ozval Arne

¹⁰³ Podle nedatovaného dopisu R. Saudka přednostovi administrativní sekce MZV A. Bačkovskému byl Saudek původně veden jako smluvní úředník vyslanectví proto, aby se vyhnul placení daní z příjmů v Československu. Na jeho zařazení se však později ani přes údajný příslib Dr. Beneše nic nezměnilo. LA PNP, f. A. Laurin, dopis R. Saudka A. Bačkovskému (září 1921?).

¹⁰⁴ V dopisu A. Laurinovi Saudek psal: „Beru na vědomí, že proti všem psychologickým, věcným a osobním důvodům dáváte přednost ponechatí v Haagu pana Vonku místo mne. Divím se tomu, ale přijímám Vaše stanovisko. Pan Vonka se dosud holandskému tisku nevěnoval vůbec, což také při rozdělení práce nebylo jeho úkolem. [...] Vonka je venkovský učitel přírodopisu. Vy byste mohl přes rok lépe převzít vedení astronomické observatoře v Paříži než on mé postavení. Volba Prahy je groteskní...“ LA PNP, f. A. Laurin, dopis R. Saudka A. Laurinovi z 15. 1. 1922.

¹⁰⁵ Deník *Prager Presse*, vydávaný od 27. března 1921, představuje samostatnou kapitolu v dějinách české žurnalistiky a jeho výklad přesahuje rámec tohoto textu. Idea německy vydávaného listu, který by se snažil posílit porozumění mezi českými a německými obyvateli Českého království, měla pozoruhodnou tradici v listech, jako byl *Ost und West, Blätter für Kunst, Literatur und geselliges Leben* (1837), *Slavische Centralblätter* (1848), *Union* (1849) a *Skrejšovského Politik* (1862). T. G. Masaryk se podobným projektem intenzivně zabýval již před první světovou válkou (srov. např. Eduard BENEŠ, *Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa III*, Praha 1935, s. 9). Po ustavení samostatné republiky se s touto myšlenkou na Masaryka obrátil Camil Hoffmann. Masaryk souhlasil a načrtl základní koncepci nového deníku. Realizace však připadla Edvardu Benešovi a jeho spolupracovníkům z ministerstva zahraničních věcí. Došlo tak k určitému posunu v zamýšlených funkcích nového listu a posílení jeho úlohy při zprostředkování informací o novém státním útvaru do zahraničí. Vydavatelem deníku byla akciová společnost Orbis. Deník tak byl navenek nezávislý na československé vládě a vycházel v letech 1921–1938.

Laurin a nabídl mu spolupráci, která měla zahrnovat zpravodajskou službu z Holandska a pomoc při získávání dalších korespondentů.

V nových poměrech po vzniku samostatné Československé republiky se Robert Saudek pochopitelně nemohl příliš odvolávat na svoje úspěchy ve službách staré monarchie. Své postoje a zkušenosti z válečného působení shrnul v dopisu Fritzi Mauthnerovi z 18. června 1919. Část jeho dopisu je samozřejmě možné vnímat jako autostylizaci, ale za ní nepochybně probleskuje i autentické krédo: „Zastával jsem [během války] nikoli nevýznamné postavení u k. u k. vyslanectví a byl jsem dopisovatelem ve ‚velkém stylu‘. [...] Na vaši otázku, co jsem zde dělal, tedy mohu říci, že jsem nikoli bez úspěchu bojoval proti válečné hysterii a je mojí zásluhou, že řada úředně příkázaných lží podporujících válečnického ducha byla v jádru odhalena jako lež [...]“¹⁰⁶

Saudek si ve své činnosti pro Rakousko-Uhersko, Německo a nakonec i pro Československo skutečně udržoval odstup od ideologického obsahu informací, s nimiž pracoval, a snažil se působit jako technokratický zpravodajský neutrální, jehož úkolem bylo získat, předat a případně korigovat zprávy, s nimiž se osobně nemusel ztotožňovat nebo brát odpovědnost za jejich obsah.

RÉSUMÉ:

At the beginning of the First World War, Robert Saudek was part of a relatively small group of intellectuals who, although they kept their distance from the war hysteria, got involved in war propaganda by the force of circumstances, simply because the only alternative was the much worse option of serving at the front. It was undoubtedly a schizophrenic experience, but there was no escaping it. Robert Saudek's response was to move into the more or less technical and rather neutral field of gathering intelligence. He was not one of the blatant purveyors of Austro-Hungarian or German war propaganda; instead, he excelled in acquiring, collecting, analysing, and distributing news and information. The ossified Austro-Hungarian propaganda machine failed to appreciate his contribution, and Robert Saudek continually struggled with it. With his ambitious nature, he did not hesitate to pretend to own the Dutch news agency Hollandsch Nieuwsbureau in order to strengthen his position vis-à-vis the Viennese authorities.

Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc., působila v Památníku národního písemnictví, na Fakultě žurnalistiky Univerzity Karlovy (od roku 1990 Fakulta sociálních věd) a od roku 2012 na Metropolitní univerzitě Praha. Jejím zaměřením jsou dějiny médií, zejména dějiny německého tisku na území dnešní ČR (barbara.kopplova@seznam.cz).

---

106 Archiv Leo Baeck Institute, f. F. Mauthner, Robert Saudek Fritzu Mauthnerovi, Haag [Wilhelminastraat] 18. 6. 1919.